

اللَّهُ بِحَبِيئِ الْبَرِّ مِنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي الْبِرَّ مِنْ يَشَاءُ

أَرْشَادُ الطَّالِبِينَ

حَضْرَتِ قَاضِي مُحَمَّدٍ شَاءَ اللَّهُ بِأَنِّي بَنِي جَمْعًا عَلَيْهِ

حَكِيمٌ عَزَّ وَجَلَّ بِأَنِّي جَمْعًا عَلَيْهِ

قِيمَت ۲/۸

اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

ارشاد الطالین

مؤلفہ حضرت قاضی محمد ثناء اللہ پانی پتی رحمۃ اللہ علیہ

حکیم عبدالحکیم احمد سیفی

لاہور

فہرست مضامین ارشاد الطہ النبین

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۳۳	اظهار کمال بغرض ارشاد	۳	ترجمہ حضرت مؤلف رحمۃ اللہ علیہ
۳۵	فصل در آنچه شیخ را بامر بد سلوک باید	۴	خطبۃ الکتاب
۳۵	باید کہ شیخ حریص باشد بر افشاء طریقہ	۴	مقام اول در اثبات ولایت وغیرہ
۳۸	باوقارداشتن خود را	۴	فصل اول در اثبات ولایت
۳۸	بعض مریدان را بر بعض ترجیح ندهد	۱۰	فصل دوم در تحقیق ولایت
۳۹	حرکتی نکند کہ سبب بے اعتقادی شود	۱۵	فصل سوم در خوارق
۳۹	مقام چہارم در اسباب قرب الہی	۲۱	مقام دوم در آداب مریدان
۴۰	فصل در سیر آفاقی و انفسی	۲۲	طلب طریقت واجب است
۴۱	فصل در برکات	۲۳	علم باطنی فرض است تلاش پیر دیگر
۴۲	فصل در تاثیر مشائخ	۲۵	غنیمت شمردن تاثیر صحبت را
۴۸	فصل در استعداد	۲۷	تقصیر در آداب شیخ حرام است
۵۱	مقام پنجم در مقامات قرب الہی	۲۷	اولیا را علم غیب نباشد
۵۱	مبادی تعینات	۲۸	اگر کسی گوید کہ خدا و رسول بر عمل کما ہند گافر شود
۵۲	حقیقت ظلال	۲۸	نذر عبادت است عبادت مرغیر خدا جائز نیست
۵۴	بیان سیر الی اللہ	۲۸	گر و قبور گردیدن جائز نیست
۵۹	فصل در ولایت صغری	۲۸	دعا از غیر خدا جائز نیست
۶۲	فصل انقطاع از خلق و رجوع الی اللہ	۲۹	حکم باب شیخ عبدالقادر جیلانی شہ
۶۲	فصل بیان حضرت محمد	۳۱	قبور اولیا بلند کردن جائز نیست
۶۳	خاتمہ در سلوک نقشبندیہ	۳۱	سفت در زیارت قبور
۶۵	تجدید ایمان	۳۱	مقام سوم در آداب کاملان و مرشدان
۶۷	محبت اہل دنیا	۳۱	کاملان را ہم طلب مزید لازم است

ارشاد الطالبین

مولفہ حضرت قاضی محمد ثناء اللہ پانی پتی رحمۃ اللہ علیہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ التَّصَوُّفَ صَفَاءً لِقُلُوبِ الْأَصْفِيَاءِ وَ
أَعَدَّ التَّعَرُّفَ جَلَاءً لِحَنَانِ الْعُرَفَاءِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا
خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الْأَتْقِيَاءِ

ترجمہ حضرت مولف، از حضرت شاہ غلام علی دہلوی قدس سرہ است۔ البتہ در چند جا
بجائے ضمیر اسم گرامی حضرت میرزا منظر جانان منظر شہید قدس سرہ الحمید مذکور کردہ شدہ
لہذا ہر آن جا کہ لفظ فقیر آید مراد از ان حضرت شاہ غلام علی رضی اللہ عنہ است و از حضرت
شیخ و حضرت ایشاں حضرت منظر شہید رضی اللہ عنہ اند۔ در آخر از حضرت شاہ عبدالعزیز
الخرچند سطر براں اضافہ است فقط فقیر حقیر عبد الحمید احمد سیفی عفی عنہ نقشبندی مجددی مقیم
لاہور غرہ رجب ۱۳۷۶ھ۔

حضرت مولانا قاضی محمد ثناء اللہ رحمۃ اللہ علیہ اشرف و اسبق خلفاء حضرت میرزا منظر
جانجاناں شہید قدس سرہ الحمید اند۔ ایشاں از اولاد حضرت شیخ جلال کبیر الاولیاء پانی پتی
رحمۃ اللہ علیہ اند۔ و نسب حضرت شیخ جلال بہ دوازده واسطہ بجناب امیر المومنین حضرت
عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ منتهی می شود۔ ایشاں زیدہ علماء ربانی مقرب بارگاہ یزدانی اند۔
در علوم عقلی و نقلی تبحر تام دارند۔ در فقہ و اصول بمرتبہ اجتہاد رسیدہ۔ کتابی مبسوط و علم
فقہ بابیان ماخذ و دلائل و مختار مجتہدان مذاہب الربیعہ در ہر مسئلہ تالیف نمودہ اند۔
و اسچہ نزد ایشاں اقوی ثابت شدہ انرا جدا رسالہ مسمیٰ بماخذ الاقوی تحریر فرمودہ۔ در اصل
مختارات خود نوشتہ۔ و تفسیر منظری در ہفت مجلد کلاں جامع اقوال قدما مفسرین و

عہ تفسیر منظری کامل اکنون در وہ جلد بمقام دہلی طبع شدہ است۔

تاویلاتِ جدیدہ کہ برطیفہ روحانی ایشان از مبدأ فیاض ریختہ ارقام نموده اند۔ و رسائل در تصوف و تحقیق معارف حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ نگاشتنہ صفاۃ ہر جن جو در طبع و قوت فکر و سلامت عقل ایشان زائد الوصف است۔

طریقہ از حضرت شیخ الشیوخ محمد عابد قدس سرہ گرفتہ بہ توجہات ایشان بفناء قلبی رسیدہ۔ باز باتباع امر آنحضرت بخدمت جناب حضرت میرزا منظر جانان شہید قدس سرہ الحمید رجوع نموده بحسن تربیت بلیغہ مجموع مقامات مجددیہ فائز شدہ۔ تمام سلوک این طریقہ در پختہ توجہ بانجام رسانیدہ۔

ہزده سالہ بودند کہ فراغ از تحصیل علم ظاہر و خلافت طریقہ یافتہ باشاعت علم و فیض باطن پرداختند۔ و ہدایت و ارشاد را رواج بخشیدہ۔ بر زبان حضرت شیخ منظر جانان شہید قدس سرہ بلقب علم الہدی سرفراز گشتند۔

ایشان در ایام خوردی جد خود حضرت شیخ جلال رحمۃ اللہ علیہ را دیدند۔ الطاف بسیار بحال ایشان فرمودہ پیشانی مبارک خود را بہ پیشانی ایشان مالیدند۔

حضرت میرزا منظر جانان شہید قدس سرہ الحمید تعریف و مدح ایشان بسیاری نمودند۔ می فرمودند نسبت ایشان بانسبت فقیر در علوم مساوی است، در عرض و قوت متفاوت ایشان ضمنی فقیر اند۔ و فقیر ضمنی حضرت شیخ قدس سرہ۔ ہر فیضی کہ بفقیری رسد ایشان شریک اند۔ نیک و بد ایشان نیک و بد فقیر است؛ از بس اجتماع کمالات ظاہری و باطنی ایشان عزیز تر ہن موجودات اند۔

در دل فقیر مہابت ایشان می آید۔ از روئے صلاح و تقوی و دیانت روح مجسم اند۔ مرقع شریعت منور طریقہ، ملکی صفت کہ ملائکہ تعظیم ایشان می نمایند۔ فقیر شنیدہ ام کہ حضرت شیخ می فرمودند: اگر خدا تعالیٰ بروز قیامت از بندہ پرسد کہ در درگاہ ما کھنہ چہ آوردی؟ عرض کنم شہداء اللہ پانی پتی را۔

روزے فقیر بکنور حضرت شیخ حاضر بودم و حلقه ذکر و مراقبه منعقد بود۔ ایشان در آمدند۔
 حضرت باو نشان فرمودند شما چه عمل می نمائید که ملائک بجهت تعظیم شما جائے خالی نمودند۔
 الحق کمال اصحاب حضرت ایشان را دیده ام۔ این همه فیوض و برکات طریقہ مجددیہ کہ در
 ذات ایشان جمع است در هیچ یکے ملاحظہ نہ کردہ ام۔ اگر چه دست ادراک ارباب قلب انہا
 حالات کوتاہ است۔ لہذا می گویم کہ باعتبار فقیر مثل ایشان باین کمالات و علو نسبت
 خاصہ مجددی درین وقت کسے نیست۔

حضرت شاہ عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ و دیگر علماء عصر ایشان را بلقب بہیقی وقت
 یاد می فرمودند۔ مدت العمر در افاضہ فیض ظاہر و باطن و اشاعت علوم و فصل خصوصیات افتاء
 سوالات و حل معضلات مصروف می بودند۔ تصانیف ایشان از سی عدد متجاوز اند۔ وفات
 ایشان غرہ ماہ رجب سال یک ہزار و صد و بست و پنچ ہجری است۔ فہو
 مکرمون فی جنت النعیم تاریخ رحلت است۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ مَلِكِ يَوْمِ
 الدِّينِ ۝ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
 صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝
 آمِينَ ۝ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى
 إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ۝ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ
 وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ
 حَمِيدٌ مَجِيدٌ ۝ وَسَلَامٌ عَلَى الْيَاسِينَ ۝ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مَا سَأَلَكَ نَبِيُّ الرَّحْمَةِ مُحَمَّدٌ صَلَّيَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 وَأَعُوذُ بِكَ مِمَّا اسْتَعَاذَ بِكَ نَبِيُّكَ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ صَلَّيَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 اللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي
 يَفْقَهُوا قَوْلِي أَنْتَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۝
 بعد حمد و صلوة فقیر حقیر محمد ثناء الله پانی پتی موطناً عثمانی نسباً حنفی مذہباً نقشبندی
 مجددی مشرباً می گوید چون آراء مردم متفاوت و بیده ام بعضی از آنها منکر ولایت اند و
 بعضی می گویند که اولیا بودند لیکن دیرین زمانه فاسد کسی نیست و بعضی در اولیا عصمت و
 علم غیب خیال می کنند و می دانند که اولیا هر چه خواهند همان می شود و هر چه نخواهند معدوم
 گردد و از قبور اولیا باین خیال مرادات خود طلب می کنند و چون در اولیاء الله و مقربان
 درگاه که زنده اند این صفت نمی یابند از ولایت آنها منکر می شوند و از فیوض آنها محروم
 می مانند و بعضی از آنها بدست سفیهان و جاهلان که در اسلام و کفر هم فرق نمی کنند بیعت

می کنند و بعضی از آنها بسبب کلمات شکریه شان و کلماتیکه معنی ظاهری آن مراد نیست
بر اولیاء اللہ انکار می کنند و تکفیر می نمایند و بعضی از آنها کلمات سکریه را حمل بر ظاهر کرده
همان اعتقاد نموده عقائد حق که از قرآن و حدیث و اجماع امت ثابت است آنرا از دست
می دهند و بعضی بر علوم ظاهری اکتفا نموده از طلب طریقت تقاعد می کنند و بعضی از آنها در
آداب اولیاء و ادائے حقوق شان تقصیر می کنند و بعضی از آنها اولیا را پرستش می کنند و
مذمومے شان قبول می کنند و مثل بیت اللہ طواف قبور شان می نمایند لهذا خواستم که
کتابے موجز نویسم که مردم حقیقت ولایت دریابند و از افراط و تفریط و تقصیر تحاشی نمایند
درین باب کتابے بزبان عربی نوشته بودم مسمت به ارشاد الطالبین چون بعضی یاران
گفتند که چیزے بزبان فارسی باید نوشت تا فارسی خوانان ازان نفع گیرند لهذا این رساله
بزبان فارسی نوشته شد.

این رساله بر پنج مقام تقسیم نموده شد. مقام اول در اثبات ولایت و آنچه بدان متعلق
است. مقام دوم در آداب که ناقصان و مریدان را می باید. مقام سوم در آداب مرشدان.
مقام چهارم در آداب ترقی و حصول ولایت. مقام پنجم در رسیدن و رسانیدن بمراتب
قرب الهی.

مقام اول در اثبات ولایت و آنچه بدان متعلق است.

فصل در اثبات ولایت. بدان اسعدک اللہ تعالیٰ که چنانچه در انسان کمالات
ظاهری هستند و آن اعتقادات صحیحه موافق قرآن و حدیث و اجماع اهل سنت و جماعت و
اعمال صالح که اداء فرایض و واجبات و سنن و مستحبات و ترک محرمات و مکروهات و
مشتبهات و بدعات اند.

همچنان در انسان دیگر کمالات باطنی می باشند در صحیح بخاری و مسلم از عمر بن خطاب
رضی اللہ عنہ روایت کرده که مردے ناشناخته نزد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم آمده پرسید

کہ اسلام چھیست فرمود کلمہ شہادت و نماز و زکوٰۃ و روزہ ماہ رمضان و حج بشرط قدرت۔
گفت کہ راست گفتی پس تعجب کر دیم کہ سوال می کند و تصدیق می نماید۔ پس از ایمان پرسید
فرمود آنکہ ایمان آری بخدا و فرشتگان و کتابها و رسولان و روز قیامت و آنکہ خیر و شر همه
بتقدیر الہی است۔ گفت راست گفتی۔ پستری پرسید کہ احسان چھیست فرمود آنکہ عبادت
کنی خدا را بوجہی کہ گویا اورا می بینی و اگر تو اورا نمی بینی بدانی کہ او ترا می بیند۔ پستری از قیامت
پرسید فرمود کہ از تو زیادہ نمی دانم۔ پستری علامات قیامت پرسید و ازان نشان داد پستری فرمود
کہ جبرئیل بود برائے آموختن دین شما آمدہ بود۔

ازین حدیث معلوم می شود کہ سوائے عقائد و اعمال کمالے دیگر است مسمی باحسان آنرا
ولایت نام شد۔ صوفی را چون محبت الہی مستولی شود کہ در اصطلاح فناے قلب گفته شود
دل او بمشاہدہ محبوب حقیقی مستغرق و مستملک می باشد و بغیر او متوجہ نمی شود۔ درین حالت
خدا را نمی بیند کہ رویت او در دنیا عاۃً محال است لیکن صوفی را درین وقت حالتی است
گویا کہ خدا را می بیند و پیش ازین حالت صوفی بہ تکلف خود را برین حال می دارد۔ و رسول کریم
ازان حالت خبر داد کہ بدانی کہ خدا ترا می بیند۔

دلیل دیگر آنکہ رسول فرمود صلے اللہ علیہ وسلم کہ در بدن انسان پارہ گوشت است کہ اگر
او صالح شود تمام بدن صالح شود و اگر فاسد شود تمام بدن فاسد شود و آن دل است شک
نیست کہ صلاح دل کہ سبب صلاح بدن باشد آنرا صوفیہ فناے قلب می گویند۔ چون در
محبت الہی فانی شود و نفس در ہمسایگی او متاثر شود و از آثارگی باز ماند و حب فی اللہ
و بغض فی اللہ کسب کند لاجرم تمام بدن مطیع و فرمانبردار شرع شود۔

اگر کسی گوید کہ صلاح قلب از ایمان و اعمال است لاغیر گفته شود کہ در حدیث صلاح
قلب را سبب صلاح بدن فرمودہ و صلاح بدن عبارت است از اعمال صالح پس صلاح
قلب اگر مجرد ایمان را گفته شود مجرد ایمان غالباً بدون صلاح بدن ہم می باشد و اگر مجموعہ

ایمان و اعمال را صلاح قلب گفته شود پس آن را سبب صلاح بدن گفتن درست نباشد۔
 دلیل سوم آنکه اجماع منعقد است بر افضلیت صحابه نه بر غیرشان و در علم و عمل غیر صحابا
 با صحابه مشارکت دارند۔ و باین همه رسول کریم فرمود که اگر دیگرے مثل جبل احد در راه
 خدا خرچ کند برابر نیم صاع جو که صحابه در راه خدا خرچ کرده باشند نمی تواند شد۔

پس این نیست مگر از سبب کمال باطنی که بسبب صحبت پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم
 باطن ایشان از باطن پیغمبر خدا مستنیر شده اگر اولیاء امت این دولت یافتند از صحبت
 پیران یافتند و بواسطت از باطن پیغمبر مستنیر شدند۔ و تفاوت میان این صحبت آن
 صحبت ظاہر است۔ پس معلوم شد که سوائے کمالات ظاہری کمالے است باطنی که آن
 تفاوت درجات بسیار دارد۔ چنانچه حدیث قدسی بر آن دلالت می کند که حق تعالی
 می فرماید هر که بمن یک و حب نزدیک جوید من یوے یک گز نزدیکی جویم و هر که بمن یک گز
 نزدیکی جوید من یوے یکباغ که سه نیم گز باشد نزدیکی جویم۔ و فرماید که بنده همیشه بمن نزدیکی جوید
 بعبادات نافله تا آنکه من او را دوست می دارم و چون او را دوست می دارم بینائی و شنوائی و
 قدرت او من می شوم۔

دلیل چهارم آنکه جماعتی بے نهایت که اتفاق شانرا بر کذب عقل محال می داند و آن جماعتی
 بقسمی است که هر هر فردشان بسبب تقوی و علم بقسمی است که تهمت کذب بروے
 روا نباشد۔ بزبان قلم و قلم زبان خبری دهند که ما را بسبب صحبت مشایخ که سلسله صحبت
 شان بر رسول کریم صلی الله علیه وسلم می رسد و باطن حالتی پیدا آمده سوائے عقائد و
 فقه که قبل از صحبت شان بدان متحلی بودند و ازین حالت که حاصل شده محبت با خدا و
 دوستان خدا و اعمال صالح و توفیقات حسنات و رسوخ در اعتقادات حقّه زنده شده۔
 و این حالت که البته کمال است موجب کمالات است۔

دلیل پنجم خرق عادات است و این دلیل ضعیف است مگر اینکه بانضمام تقوی

از سحر ممتاز می شود و بر کمال دلالت دارد و اللہ تعالیٰ اعلم۔

فصل دوم در تحقیق ولایت که آن چلیست۔ بدان ارشدک اللہ تعالیٰ که حق تعالیٰ را بابتدگان قرب است که قوله تعالیٰ تَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ما قریب تریم بسوے بنده از رگ گردن وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْ نَمَّا كُنْتُمْ حَقَّ تَعَالَى بِاشْمَا ست بهر جا که باشید بر آن دلالت دارد و قریب است با خواص بشر و ملائکہ قوله تعالیٰ وَاسْجُدْ وَاقِفْ رَبِّ لِعَنِ سَجْدَةٍ كُنْ وَنَزِدْ لِي جُورًا خُذْ وَقُولْ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّىٰ أَحْبَبْتُهُ بِمِيشَه بِنْدَه مِنْ نَزْدِيك می شود بسوے من بسبب نوافل تا آنکہ دوست می دارم او را بر آن دلالت می کند این قرب ثانی معتبر است بولایت۔

اول مراتب این قرب بنفس ایمان حاصل می شود قال اللہ تعالیٰ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ۔ یعنی اللہ دوست مسلمانان است لیکن معتد به آنان آنست که بولایت خاصه معتبر است و همان مرتبه محبوبیت است که در حدیث قدسی آمده لَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّىٰ أَحْبَبْتُهُ وَأَزَامَقَاتٍ وَمَدَارِجٍ بے شمار است۔ چنانچه ذات حق سبحانه تعالیٰ بیچون و بیچگونه است لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ فِي الذَّاتِ وَلَا فِي الصِّفَاتِ وَلَا فِي شَيْءٍ مِّنَ الْأَعْتَابِ رَأَيْتَ يَعْنِي نِيسْت بَانْدَه او تعالیٰ چیزے نہ در ذات و نہ در صفات و نہ در چیزے از اعتبارات۔ پس این ہر قرب ہم کہ نسبت در میان خالق و خلق است نیز بیچون است مشابہ قرب مانی و مکانی و دیگر انواع قرب نیست نہ در ذات و نہ در عرضیات۔

کنہ این قرب بعقل و حس مدرک نمی شود۔ اگر مدرک می شود مدرک می شود بعلمی و ہر مناسب علم حضور ی۔ و ثابت است این ہر دو قرب باما قطعیت کہ ایمان بدان واجب است۔ چنانچہ دیدن حق سبحانه تعالیٰ بے جہت و بے مقابلہ رائی و مرئی از نصوص قطعیه

ثابت است نہ بعقل۔

سوال ولایت عبارت است از نسبتے بے کیف کہ بندہ راست با خدا آنرا بلفظ قرب تسمیہ کردن چراست۔

جواب، این مقدمہ موقوف است بر تمہید و مقدمہ مقدمہ اول آنکہ کشف و رویا ہر دو عبارت اند از آنکہ صورت مثال در آئینہ خیال مرتسم می شود خواه در خواب خواه در بیداری۔ و ہر قدر آئینہ خیال مصفا باشد کشف و رویا صالح و صادق بود۔ لہذا خواب پیغمبران جی قطعی است کہ آنها معصوم اند از خطا و خیالات شان مصفا تر و باطن شان پاکیزہ تر است و رویاء اولیا غالباً صادق چرا کہ آنها بدولت صحبت پیغمبران بے واسطہ یا بواسطہ اتباع شریعت صفاء خیالات و انجلائے باطن حاصل کردہ اند۔ مولوی روم می فرماید:

آن خیاالاتیکہ دام اولیاست عکس ہر ویان بستان خداست

یعنی چون در بواطن اولیا نشان آئینہ فرعی است یعنی ذاتی نیست بسبب متابعت انبیا حاصل شدہ است۔ گاہے ظلمت اصلی ظاہری شود و آئینہ خیال مکدر می گردد پس در کشف و رویا خطا واقع می شود۔ و این تکدر گاہے باز تکاب محرم یا مشتبہ یا بتجاوز از حد اعتدال یا بانعکاس و اختلاط عوام می شود و رویائے عوام غالباً کاذب می باشد برائے ظلمت باطن شان۔

مقدمہ دوم آنکہ در عالم مثال از واجب تا ممکن ہر چیز را مثال است اگرچہ ذات و صفات الہی را مثل نیست۔ مثل چیزے را گویند کہ ہمو آن شے باشد و متصف باشد بصفات او و این در ذات و صفات الہی محال است بخلاف مثال کہ آفتاب را مثال بادشاہ می گویند۔ حق تعالی مثال نور خود فرمودہ مَثَلُ نُورٍ کَمِشْكُوَةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ۔ یعنی نور الہی در دل مومن مانند نور چراغ در چراغدان است تا آخر اوصاف و در حدیث خداے تعالیٰ مثال فرمودہ سَيِّدٌ بَنِي دَاوُدَ وَجَعَلَ فِيْهَا مَاءً دَبَّتْ الْحَدِيثُ

ولمذا حق تعالیٰ را در خواب دیدن جائز است چنانچه در حدیث آمده و یوسف علیہ السلام سالہائے قحط را بصورت گاویانے لاغر و سالہائے ارزانی را در صورت گاویانے فربه و بصورت خوشہائے گندم دیدہ و در صحیح بخاری آمدہ کہ پیغمبر خدا فرمود کہ بخواب دیدم کہ مردم بر من می آیند بر ہر یک از انہا پیر ہن است بعضی را تا پستان و بعضی را فرو تر از ان و عمر بر من گذشت و پیر ہن خود بر زمین کشید مردم تاویل آن پرسیدند فرمود مراد ازین علم است ازین احادیث و آیات معلوم شد کہ چیزیکہ بے مثل باشد و مادی نبود بخواب دیدن آن ممکن است و بنظر کشف درمی آید

چون این ہر دو مقدمہ دانستی پس بدانکہ آن نسبت بیچون کہ آنرا بولایت تعبیر می کنند گاہے در نظر کشفی بصورت قرب حسمانی متمش می شود و ہر قدر کہ در آن قرب ترقی حاصل می شود بنظر کشفی می بیند کہ گویا سیر می کنم بسوے ذات او تعالیٰ یا بسوے صفات از صفات او دنیا بر ہمیں صورت مثالی آن نسبت را بقرب او تعالیٰ و آن ترقی را بسیر الی اللہ و سیر فی اللہ و سیر من اللہ و باللہ گفتہ می شود و اللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ صوفیہ را بعد فنار جوع نیست ہر کہ رجوع کردہ است پیش از فنا کردہ فقیر ہن مسئلہ استدلال می کند بقولہ تعالیٰ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ عِبْرَانِ كُفْرَانَ اللَّهِ بِالنَّاسِ لَرَأَوْهُ الرَّحِيمُ یعنی حق تعالیٰ ایمان شما ضایع نمی کند او سبحانہ ب مردم مہربان است و رسول فرمودہ صلے اللہ علیہ وسلم کہ حق تعالیٰ علم را با زنی ستاند از بندگان لیکن علم را قبض خواهد کرد قبض علما ازین معلوم می شود کہ حق تعالیٰ ایمان حقیقی و علم باطنی را ہم قبض نخواہد کرد مسئلہ کمال تقویٰ حاصل نمی شود الا بولایت تا زائل نفس از حد و حقد و کبر و ریا و سمعہ و غیرہ بکلی زائل نشود کمال تقویٰ حاصل نمی شود و این منوط بفنائے نفس است و تا کہ محبوبیت حق بر غیر او تعالیٰ غالب نشود بلکہ محبت غیر او تعالیٰ در دل او اصلاً گنجایش نداشته باشد کمال ایمان و کمال تقویٰ دست نمی دہد و این مربوط است بفناء قلب

کہ آنرا رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم قلب تعبیر فرمودہ فی الصَّحیحین :- عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالتَّائِسِ أَجْمَعِينَ یعنی ایمان کامل نمی شود تا کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور محبوب تر نباشد از پدر و پسر و تمام مردم متفق علیہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شَلْتُ مَنْ كُنْتُ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا اللَّهُ وَمَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْتَقَى فِي النَّارِ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ - یعنی سہ کس حلاوت ایمان می یابند کسی کہ خدا و رسول نزد او از غیرشان محبوب تر باشند و کسی کہ دوست ندارد کسی را مگر برائے خدا و کسی کہ رجوع بکفر مکروه تر باشد نزد او از دخول در دوزخ یعنی مردم ایمان می آرند و عبادت می کنند بترس دوزخ و او کفر را از دوزخ مکروه تر داند یعنی عبادت خدا کند محض بنا بر محبت او نہ بترس دوزخ و نہ بطمع بہشت -

رابعہ بصریہ در دستے آب گرفت و در دستے آتش مردم گفتند کجا میروی گفت می روم تا آتش دوزخ فرو نشانم و بہشت را بسوزانم تا مردم بترس دوزخ و طمع بہشت عبادت خدا نکنند و رسول فرمود صلی اللہ علیہ وسلم أَكْرَمُكُمْ أَصْحَابِي یعنی گرامی دارید اصحاب مرا و حق تعالی می فرماید إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاهُمْ یعنی بزرگ تر شما کسی است کہ متقی تر باشد و اجماع امت است کہ صحابہ کرام اکرم خلق و اتقی اند و این از آنست کہ بشرف صحبت رسول صلی اللہ علیہ وسلم از ہما سبق در مقام ولایت آمدند - قَالَ اللَّهُ تَعَالَىٰ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ یعنی سبقت کنندگان در ایمان پیشی کنندگان در ہجرت و قَالَ اللَّهُ تَعَالَىٰ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَٰئِكَ الْمُقَدَّرُونَ یعنی پیشی کنندگان در ایمان پیشی کنندگان اند بسوئے خدا

آنها جملہ مقربان اند۔

مسئلہ عبادت اولیاءِ اثنواب از دیگران زائد باشد رسول خدا فرمود صلی اللہ علیہ وسلم اگر یکے از شما مثل کوه اُحد زر در راه خدا خرچ کند برابریک سیر یا نیم سیر جو از صحابہ مانبا شد این حدیث در صحیحین از ابی سعید خدری روایت کرده و سر این سخن آنست کہ عالم تمام ظل است مردائے ظلال را چنانچہ بیان کرده خواهد شد انشاء اللہ تعالیٰ و چون صوفی در سیر و ترقی بدائرہ ظلال رسید و در آن فانی و مستملک شد قریب کہ دائرہ ظلال را با جناب الہی بود آن قرب این صوفی را حاصل شد و تمام عالم بجائے ظل این صوفی شد و صفات جہانیان و عبادات شان گویا ظل صفات و عبادات این صوفی شدند پس بر قدر کہ تفاوت در ظل و اصل باشد آنقدر تفاوت در عبادت ولی و غیر ولی خواهد بود و صوفی در ترقی است دایماً و مَن اَشْتَوٰی یَوْمَکَ فَهُوَ مَغْبُوتٌ پس در ہر وقت حاصل می شود صوفی را از مراتب مرتبہ کہ بہتر باشد از جمیع مراتب سابقہ مولوی روم می فرماید

سیر زاهد ہر شبے یک روزہ راہ سیر عارف ہر دمے تا تحت شاہ

حجت درین مسئلہ حدیث عبید بن خالد است کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم برادر ساخت دو کس را از صحابہ یکے از آنها در راہ خدا کشتہ شد پستردوم از آنها بعد ہفتہ یا مانند آن مرد پس مردم بر جنازہ او نماز خواندند رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود در حق این مردہ چہ دعا کردند گفتیم دعا کردیم برائے او آنکہ حق تعالیٰ او را بہ بخشد و بایار او ملحق سازد و فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم پس نماز او کہ بعد شہادت او خواندہ و عملہائے کہ بعد او کردہ کجا خواهند رفت ہر آئینہ در میان این ہر دو صحابہ تفاوت زیادہ است از آنکہ در زمین و آسمان باشد۔ روایت کرد این حدیث را ابو داؤد و نسائی و سررہمان است کہ گفتہ شد کہ ہر نقطہ فوقانی از قرب بمنزلہ اصل است نقاط تحتانی را و نقاط تحتانی بمنزلہ ظل وے اند پس در ہر وقت کہ نقطہ فوقانی حاصل شد از جمیع نقاط تحتانی بہتر است کہ ظل در مقابلہ اصل چہ رود دارد۔

مسئله ہر ولی کہ اقرب باشد بسوئے خدائے تعالیٰ ثواب عبادت او زاید باشد
از عبادت دیگر اولیا کہ در مرتبہ پائین تر اندازان۔ ازین راز عایشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا روایت
می کنند کہ در شبی کہ ستارگان ظاہر و گنجان بنظر می آمدند رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نزد من
بودند گفتم یا رسول اللہ آیا باشد یکہ حسنات او مثل این ستارگان باشند فرمود آری
عمر است گفتم کہ حسنات ابی بکر چنان باشند فرمود کہ تمام حسنات عمر مثل یک حسنه
باشد از حسنات ابی بکر۔ اے برادر وقتیکہ با وجود مشارکت خلیفتین در جمیع متعلقات بسبب
رفعت منزلت این قسم تفاوت آمد پس در مرتبہ شخصی کہ بمرتبہ صفات رسیدہ باشد
و دیگرے در دائرہ ظلال باشد چه قدر تفاوت باید فہمید۔

فصل در خوارق عادات۔ خرق عادت بر چند قسم است یکے ازان جمله کشف
است و کشف بر دو گونه است۔

یکے کشف کونی کہ احوال موجودات کہ از نظر غایب باشند بروے ظاہر شود و احوال
موجودات زمان ماضی یا مستقبل بروے ہویدا گردد و یہی قی از ابن عمر روایت کردہ کہ عمر بن
خطاب رضی اللہ عنہ شکر برائے جہاد فرستاد و امیر ساخت مردے را بر آنها کہ ساریہ نام
داشت۔ روئے عمر خطیبہ میخواند در عین خطبہ آواز کرد کہ اے ساریہ از جانب کوہ ہوشیار
باش۔ در کوہ کفار کمین کردہ بودند حضرت عمر را بنظر در آمدند و از مرا حل کشیرہ ساریہ را بران
مطلع ساخت۔

دوم کشف الہی و آن عبارت است از یافتن احوال خود و احوال دیگر سالکان
در سلوک طریق و در یافتن مرتبہ قرب ہر یکے بخدا تعالیٰ و علوم کہ بذات و صفات حق
تعالیٰ متعلق شود ازین قبیل است اگر در عالم مثال بنظر کشفی بیند۔

دیگر ازان جمله الہام است کہ حق تعالیٰ در قلب صوفی علمے القا فرماید و کلام ہاتف
ہم ازین قبیل است۔ و فرق در میان الہام و وسوسہ آنست کہ از الہام قلبی فی اطینان

می پذیرد و یقین می آرد۔ و سوسہ را قلب سلیم انکار می کند۔ رسول خدا فرمود صلے اللہ علیہ وسلم
 اسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَاكَ الْمُفْتُونَ یعنی فتوے پس از دل خود اگر چه فتوی
 دهند ترا مفتیان یعنی اگر چه علمائے ظاہر فتوے بر حلال بودن چیزے دهند صوفی را باید کہ
 از دل خود فتوے جوید۔ قلب صوفی از حرام بالطبع نفرت می کند اگر چه باعتبار ظاہر علما آنرا
 مساح گویند۔ این را بخاری از وابصہ و تاریخ بسندی حسن روایت کرده و فرمودہ اتَّهَمُوا
 فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ یعنی بترسید از دانش مومن کمال بدستی
 کہ اومی بیند بنور خداے تعالی کہ در دل اوست۔ این حدیث را ترمذی از ابی سعید و طبرانی ابن
 عدی از ابی امامہ روایت کرده

دیگر از ان جمله تاثیر است و این بردو گونه است۔ یکے آنکہ تاثیر کند در باطن مرید و ادرا
 جذب کند بسوے حق جل و علا۔ دوم تاثیر در عالم کون و فساد کہ حق تعالی موافق دعا
 او و ارادہ او بظہور آرد۔ حضرت زکریا علیہ السلام ہر گاہ کہ نزد مریم می رفت رزقے نزد اذان
 غیب می یافت آن از ہمیں قبیل است۔ این ہمہ از اقسام خرق عادات از اصحاب و
 اولیاء امت مروی است۔

مسئلہ کشف اولیا و الہام شان موجب علم ظنی است و اگر کشف دو کس با ہم متفق
 شود ظن غالب شود۔ ابو داؤد و ترمذی و ابن ماجہ و دارمی از عبد اللہ بن زید روایت کرده
 کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ناقوس طلب فرمود تا مردم بدان برائے نماز جمع شوند۔
 بخواب دیدم کہ مردے ناقوس بدست دارد گفتم اے بندہ خدا ناقوس می فروشی گفت
 چہ خواہی کرد گفتم برائے نماز مردم را خواہم طلبید گفت بہتر ازین بیا موزم بگو اللہ اکبر
 اذان بیا موزت۔ چون صبح شد این خواب بحضرت رسول خدا علیہ السلام عرض کردم فرمود
 کہ این خواب حق است انشاء اللہ تعالیٰ بر خیز یا بلال و او را بیا موز پس من بلال را بیا ختم
 پس عمر آمد و گفت یا رسول اللہ من ہم اینچنین دیدم رسول اللہ فرمود فلیتذموا الحمد پس عمل

کردن موافق کشف والهام جائز است اگر مخالف قرآن و حدیث و اجماع و قیاس صحیح نباشد۔

بیہقی از عایشہ روایت کرده کہ چون صحابہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم را بعد وفات غسل دادند باہم گفتند کہ پیغمبر علیہ السلام را برہنہ کنیم یا در پارچہ او غسل دہیم درین باب اختلاف کردند حق تعالیٰ برانہا خواب انداخت ہمہ شان بہ پدیک رفتند و در خواب آوازے شنیدند کہ پیغمبر خدا را در پارچہ غسل دہند پس ہمہ شان برخاستند پس غسل دادند در پیرہن او و بالائے قمیص می مالیدند اورا۔

مسئلہ اگر کشف والهام مخالف حدیث احادیث مخالف قیاسی باشد کہ جامع باشد شرایط قیاس را آنجا حدیث و قیاس را ترجیح باید داد و حکم باید کرد و خطا در کشف و این مسئلہ مجمع علیہ است در میان سلف و خلف چرا کہ قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حجۃ قطعی است و احتمال کذب و سیان در روایت ثقات ضعیف است و در کشف اولیا خطا بیشتر واقع می شود و وقتیکہ در میان دو کشف اختلاف واقع می شود پس ہر کدام کہ شرع موید او باشد اولیٰ است بقبول و اگر شرع ازان ساکت باشد پس صاحب ہر دو کشف اگر یک شخص است پس کشف اخیر او اولیٰ و مقبول است چرا کہ صوفی دائماً در ترقی است پس صاحب کشف در زمان اخیر اقرب است بسوء خدای تعالیٰ و امثل است بانبیاء و اگر صاحب کشف دو کس باشند پس کشف صاحب صحواً اولیٰ است از کشف صاحب سکر چرا کہ کلام سکران بسیار احتمال غلط دارد و اگر ہر دو در صحو و سکر یکسان باشند پس کسی کہ کشف او گاہی مخالف شرع نشدہ باشد از کشف آنکس بہتر است کہ نادراً کشف او مخالف شرع افتادہ باشد و کسی را کہ نادراً مخالف شرع افتادہ باشد کشف او بہتر است از کشف کسی کہ غالباً مخالف افتادہ باشد و اگر درین ہر دو برابرند پس ترجیح کشف کسی

راست کہ منزلت او اقرب است بخدائے تعالیٰ این ہمہ وجوہ قوت کشف اندو اگر
ہر دو کشف در قوت برابر باشند ترجیح بکثرت اصحاب کشف است۔ اگر یک کشف
بروہ کس منکشف شود و دیگر کشف بر یک مرد منکشف شدہ کشف وہ کس اولیٰ و
مقبول است لیکن اگر صاحب کشف مردے اقویٰ باشد کشف اقویٰ بہتر باشد از
کشف جماعت۔ و علم الہام ہمہمچو علم کشف است۔

علم مرتبہ کشفائے مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ دریافت باید نمود کہ از سرچشمہ صحو
سرزدہ و گاہے مخالف شرع نیفتادہ بلکہ بیشتر از شرع موید است و بعضے چنانست
کہ شرع ازان ساکت است و مرتبہ او در اولیاء مثل مرتبہ اولی العزم است در انبیاء
چنانچہ مذکور کردہ شود انشاء اللہ تعالیٰ و این ہمہ امور بر کسے کہ در کلام او بنظر انصاف
بیند مخفی نمی ماند اگر کسے گوید کہ ایشان دعویٰ کمالات نبوت و غیر آن کردہ اند و آنکہ
از بقیہ طینت نبی صلی اللہ علیہ وسلم مخلوق شدہ و آنکہ او مجدد الف ثانی است جواب
دادہ شود کہ وجود این امور در فردے از امت نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از شرع ثابت
است چنانچہ بیان کنم انشاء اللہ تعالیٰ پس بودن متصف باین کمالات ثابت شدہ
بکشف و اتباع کشف مخالف شرع نیست۔

فائدہ۔ بدان اسعدک اللہ تعالیٰ کہ خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضے
مردان اولیاء اللہ اند و مقربان بارگاہ و خرق عادات از آنها ظاہر نشدہ۔ چنانچہ از
اکثر اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خرق عادات مروی نیست۔ حال آنکہ
اونے اصحاب از دیگر اولیاء اللہ افضل اند۔ پس معلوم شد کہ فضیلت بعضے اولیاء بر بعضے
بکثرت خوارق نیست چہ فضل عبادت است از کثرت ثواب و خوارق از حظوظ است مناسط
ثواب نیست مگر عبادت و قرب الہی و لہذا محدثین کرامات اصحاب را در مناقب فکر
نکردہ اند بلکہ کرامات را بابے علیحدہ آوردہ اند بعد ذکر معجزات خرق عادات و جوکیا

ہم می باشند این چنین مجد درجۃ اللہ علیہ فرمود و صاحب عوارف گفته کہ حق تعالیٰ بعضے
مردم را خوارق می دهد و دیگران را خوارق نمی دهد و آنها افضل باشند از صاحب خوارق منخوق
عادات کمتر است در مرتبہ از ذکر قلب و تجوہر و بندہ کشفی شیخ الاسلام خواجہ عبد اللہ
انصاری گفته کہ فراست عارفان متعلق است بدریافت استعدادات طالبان مقامات
اولیاء و فراست اہل ریاضت و گرسنگی مخصوص بدریافت صور و احوال اشیا کہ غائب
از نظر اوست۔

ہر گاہ کہ اکثر خلایق بدنیہ مشغول اند و از خدا منقطع و لمائی شان بدیشتر اہل است
بسوے کشف احوال غائبان و این را بسیار عمدہ می دانند آنها با کشف اہل عرفان و
حقیقت کار ندارند و می گویند کہ اگر اینہا از اہل اللہ می بودند از احوال غیب خبردار بایستے
چون این قدر خبر ندارند پس دیگر چہ خواہند دریافت این چنین منافقان ہم در حق سید
المسلیں می گفتند این سفیہان باین خیالات فاسدہ از برکات دوستان خدا محروم اند
نمی دانند کہ حق تعالیٰ در بارہ دوستان خود غیرت دارد کہ او شان را بغیر خود مشغول نمیکند

من ندانم فاعلات فاعلات شعری گویم بہ از آب حیات

قافیہ اندیشم و دلدار من گویدم مندریش جز دیدار من

حضرت مجدد رضی اللہ تعالیٰ عنہ از پیر خود روایت کردہ کہ شیخ محی الدین ابن عربی
بعضی جانوشہ است کہ بعضے اولیاء کہ از انہا کرامات بسیار ظاہر شدہ وقت لحلت
آرزو کردہ اند کہ کاشکے از ما این قدر کرامت ظاہر نمی شد۔ اگر کسی گوید کہ اگر خوارق شرط
ولایت نباشد چگونه معلوم کردہ شود کہ این ولی اللہ است حضرت مجدد رضی اللہ عنہ
ازین سخن را در جواب فرمودہ اند

یکے آگے معلوم کردن ولایت ولی چہ ضرور است۔ ولایت نسبتے است با خدا

کسے از ان مطلع باشد یا نباشد اکثر اولیاء اللہ از ولایت خود اطلاع ندارند تا دیگران چہ رسد

بعد از مرگ ثمره آن خواهند دید احتیاج بخوارق مرانبیاء راست که برائے دعوت خلق اند ضرور است که بر خلق نبوت خود ظاہر کنند و با ثبات رسانند اولیاء دعوت می کنند بسوئے شریعت پیغمبر خود معجزه پیغمبر برائے دعوت او کافی است علما و فقہا بظاہر شرع دعوت می کنند و اولیاء مریدان را اول بسوئے بجا آوردن ظاہر شریعت دعوت می کنند پسترا آنها را ذکر تعلیم می کنند و می فرمایند کہ اوقات خود بپاد الہی معبود کن تا کہ ذکر الہی مستولی شود و غیر خدا در دل تو خطور نکند و دین دعوت احتیاج کرامت نیست۔

جواب دوم آنکہ مرید رشید ہر ساعت و ہر لحظہ کرامت شیخ در ذات خود بتغیر احوال خود می بیند کہ دل مردہ او را زنده کردہ بمشاہدہ و مکاشفہ سرفراز ساختہ زنده کردن مردہ نزد عوام عمدہ کار است و زنده نمودن روح و قلب نزد خواص معتبر است پس کرامت در نظر مرید موجود است و برائے عوام در کار نیست۔

قائدہ بدانکہ علامت ولی آنست کہ ظاہر اکمال استقامت داشته باشد بر شرع شریف کہ حق تعالی می فرماید **إِن أَوْلِيَائِهِ إِلَّا الْمُتَّقُونَ** یعنی نیستند اولیاء خدا مگر متقیان باطن او بقسمے باشد کہ ہر گاہی کہے در صحبت او نشیند دل خود را مائل بپند بخدائے تعالیٰ و متوجہ بسوئے او یابد نہ بغیر او و امام نودی از نبی صلی اللہ علیہ وسلم روایت کردہ کہ پرسیدہ شد از رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم علامت اولیاء اللہ چیست فرمود آنکہ از دیدن آنها خدایا دآید و این ماجہ ہم این چنین روایت کردہ و نیز بغوی از رسول کریم روایت کردہ کہ حق تعالیٰ می فرماید کہ بدرستی کہ اولیاء من از بندگان آنان ہستند کہ یاد کردہ شوند بپاد کردن من و یاد کردہ شوم بپاد کردن آنها لیکن این دریافت را ہم فی الجملہ مناسبت می باید و منکر بودن شخص مانع این دریافت است۔

ہر کرا روئے یہ بہبود نبود دیدن روئے نبی سود نبود

این مراتب تاثیراتے است کہ در ہر ولی می باشد و اگر در باطن او تاثیر قوی باشد بقسمے

که جذب کند مرید را بسوی خدائے تعالیٰ و او را بمراتب قرب رساند اورا کمال گویند چنانچه در کمال مراتب بسیار اند و تکمیل هم مراتب بسیار اند بعضی اولیاء در کمال خود تفوق دارند و تکمیل آنقدر تاثیر ندارند و بعضی کمال آنقدر ندارند لیکن بجائے که خود رسیده اند دیگران را بهم می توانند رسانند وَالْكُلُّ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ تَعَالَى

مقام دوم در آداب مریدان - طلب طریقت را سعی کردن برای تحصیل کمالات باطنی واجب است - چرا که حق تعالیٰ می فرماید يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ یعنی اے مسلمانان! پرہیز کنید از نامرضیات خدا کمال پرہیزکاری یعنی در ظاہر و باطن چیزے خلاف مرضی خدائے تعالیٰ نباشد از عقائد و اخلاق بکمال تقویٰ و امر برائے و جوب می باشد و کمال تقویٰ بدون ولایت صورت نہ بندد چنانچه ذکر کرده شد رزائل نفس از حسد و حق و کبر و ریا و سمعہ و عجب و منت و غیر آن کہ حرمت آن از کتاب و سنت و اجماع ثابت است تا کہ زائل نشود و کمال تقویٰ چگونه صورت بندد و این متعلق است بفنائے نفس و ترک معاصی کہ تقوئے عبارت از انست و معبر است بصلاح جسد کہ ثمرہ صلاح قلب است چنانچه در حدیث مذکور شدہ و آنرا صوفیہ فنائے قلب گویند - ولایت عبارت از فنائے نفس است -

صوفیان گفته اند کہ راهی کہ مادر صد و آنیم ہمگی ہفت گام است یعنی فنائے لطائف خمسہ عالم امر قلب و روح و سر و خفی و اخفی و فنائے نفس و تصفیہ لطیفہ قلبیہ عبارت از صلاح جسد است تقویٰ بکثرت لوافل تعلق ندارد و تقویٰ عبارت است از ایتان واجبات و پرہیز کردن از منہیات ادائے فرایض و واجبات بدون خلاص هیچ اعتبار ندارد قال اللہ تعالیٰ فَأَعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ و پرہیز از منہیات بدون فنائے نفس صورت نمی بندد پس تحصیل کمالات ولایت از قرآن آید

لیکن چون حصول ولایت امرے ست وہی مقدور نیست و تکلیف بقدر طاقت است
ولہذا حق تعالیٰ فرمودہ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ پرمہیز کنید از نامرضیات
خدا ہر قدر کہ توانید پس حکم کردہ می شود بدان کہ بذل یعنی کوشش کردن و تبلیغ تحصیل
آن واجب است۔ دیگر آنکہ چنانچہ ولایت را مراتب غیر متناہی است چنانچہ سعدی
گفتہ

نہ حسدش غایتہ دارد نہ سعدی را سخن پایاں۔ ہمیرد تشنہ مستسقی دریا ہمچنان باقی
ہمچنین تقویٰ ہم مراتب غیر متناہی دارد و رسول خدا فرمود صلے اللہ علیہ وسلم
إِنَّ أَعْلَمَكُمْ وَأَتْقَى اللَّهَ أَنَا ہر قدر مرد در مراتب قرب الہی ترقی می کند
خوف و خشیت بروے غالب می شود متقی تر می شود و إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَى اللَّهَ
و چون تقویٰ بے نہایت آمد پس سعی در ترقی مقامات قرب و تحصیل تقویٰ دائماً
واجب گشتہ۔ و طلب زیادت علم باطنی از فرایض آمدہ قال اللہ تعالیٰ وَقُلْ رَبِّ
زِدْنِي عِلْمًا یعنی بگو اے محمد کہ الہی علیم من زیادہ کن۔ و قناعت از مراتب قرب حرام
است بر کامل چنانچہ حرام است بر ناقص۔ حضرت خواجہ محمد باقی باللہ رحمۃ اللہ علیہ
می فرمایند

در راہ خدا جملہ ادب باید بود تا جان باقی است و طلب باید بود

دریا دریا اگر بکامت ریزند کم باید کرد و خشک لب باید بود

مولوی روم فرمایند

اے برادر بے نہایت در گمے است ہر چہ بروے می رسی بروے مایست

حضرت خواجہ محمد باقی باللہ می فرمایند

ہر جا کہ ترشح تو بسینم داوا العطشیم و تشنہ کا میم

حضرت موسیٰ علیہ السلام فرمود لا أبرح حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ

حَقْبًا یعنی ہمیشہ ہاشم در سفر تا کہ برسم جائیکہ دریائے شور و شیریں جمع می شوند کہ آن مکان حضرت خضر بتعلیم الہی معلوم شدہ بود و چون موسی علیہ السلام با خضر ملاقی شدند
 هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رَبُّكَ أَكْفَتْكَ أَيَّامُ تَابِعْتُ
 کنتم من تلاميذی ما آنچہ خدا ترا علم دادہ است۔

مسئلہ چون طلب کمالات باطنی از واجبات آمدہ پس تلاش پیر کامل مکمل ہم
 الاضوریات گشتہ کہ وصول بخدا بے توسل پیر کامل مکمل پس قلیل است و بسیار زیاد
 مولوی روم می فرماید

نفس را نکشد بغیر از ظل پیر دامن آن نفس کش حکم بگمیر
 و طریق تلاش پیر کامل مکمل آنست کہ از درویشان اکثر ملاقات کردہ باشد و برکے
 از انہا افکار و عیب جوئی نہ کند لیکن خود بیعت نکند مگر بعد تفحص و مامل بسیار اول ملا حظہ
 استقامت شرع کند ہر گز بر شرع مستقیم نہ بیند ہر گز بوسے بیعت نہ کند اگر چہ خرق
 عادات بروے اظہار باشد کہ احتمال نفع آنجا نادرست و احتمال ضرر قوی حق تعالیٰ
 می فرماید وَلَا تَطْعَ مِنْهُمْ اِثْمًا اَوْ كَفُورًا یعنی و فرمانبرداری مکن گنہگار و
 کافر از حق تعالیٰ اول منع از اطاعت گنہگار کہ و بستر از اطاعت کافر بسبب بودن بعید
 و ظہور بطلان او صحبت کافر مسلمان را آن قدر مضر نخواہد شد کہ صحبت آنم مضر خواہد شد
 حق تعالیٰ می فرماید وَلَا تَطْعَ مَنْ اَخْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَ
 كَانَ اَمْرًا فُرْطًا یعنی فرمانبرداری مکن کسی را کہ دل او را غافل ساختیم از یاد خود و
 پیروی کرد او خواہش خود را و بہت کار او بیرون از اندازہ شرع و اتباع ہوا و عطف
 تفسیر است۔

تبعیت ہوا و دلیل است بر غفلت قلب و فساد جسد یعنی ارتکاب معاصی دلیل
 است بر فساد قلب کہ رسول خدا فرمود اِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ مَحْکُورٌ

پس کسیکہ مستقیم الاحوال باشد و دعوی ولایت کند برائے نفس خود نہ آنکہ نظر بحالات
 پدر و جد خود مرید بگیرد چنانچہ رسم پیرزادگان است۔ پس دعویٰ او صحیح است لیکن بر
 دعویٰ او بینہ و برہان می باید ظهور خرق عادات کہ مقرون باتباع شرع و استقامت
 باشد برہان بر ولایت می تواند شد لیکن اقویٰ براہین ہمانست کہ از حدیث ثابت شدہ
 کہ در صحبت او و از دیدن او خدا یاد آید و دل از ماسوا سر شود لیکن بر عوام الناس اغیاء
 در یافتن تاثیر صحبت در اول صحبت متعذر است پس باید کہ در مریدان او کسی را کہ
 عالم و عادل و عاقل پندارد سوال کند و احوال تاثیر شیخ پرسد حق تعالیٰ می فرماید
 كَمَا سَأَلُوا أَهْلَ الدِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ یعنی سوال کنید از اہل علم اگر
 شمارا علم نباشد و رسول خدا فرمود صلے اللہ علیہ وسلم إِنَّمَا شَفَاءُ الْعَجَّيِّ السُّؤَالُ
 یعنی نیست شفاء جاہل از مرض جاہل مگر سوال کردن از علما۔

پس اگر شخصی شہادت دہد بر تاثیر صحبت او و او عادل باشد نہ بنا بر طلب جاہ
 یا مال یا غیر آن و احتمال دروغ بروے نہ باشد و عاقل باشد کہ متهم بخطا و جملی رہم نباشد
 اور تصدیق باید کرد و اگر چند کس این چنین شہادت دہند زیادہ تر غلبہ ظن بہم رسیده
 باشد اگر کثرت روایات بحد تو اترا رسد پس قطع بہم رسد لیکن غلبہ ظن برائے جمیع آوڑن
 بخد مت مردے متقی مستقیم الاحوال کافی است چرا کہ در صحبت مردے متقی احتمال ضرر
 نیست و نفع اگرچہ متیقن نیست لیکن محتمل البتہ است پس طلب کند نفع را اگر از آنجا
 مقصود بدست آید فهو المراد والا جائے دیگر تلاش کند

مسئلہ اگر شخصی بخد مت شیخ مدتی بحسن اعتقاد ماند و در صحبت او تاثیر نیافت و جب
 است بردے کہ ترک او کند و تلاش شیخ دیگر نماید و مگر مقصود و محبوبش شیخ باشد نہ
 خدائے تعالیٰ و این شرک است۔ حضرت خواجہ عزیزان علی را میتنی قدس سرہ پیر
 طریقہ نقشبندیہ می فرمایند کہ

باہر کہ شستی و نشد جمع دلت و ز تو نرمید صحبت آب و گلت
 ز نہار ز صحبتش گریزاں میباش ورنہ نکند روح عزیزاں بجلت
 لیکن ازان شیخ حسن ظن دارد چہ بختل کہ آن شیخ کامل و مکمل باشد و نزد او نصیب آنکس
 نبود و همچنین اگر شیخ کامل و مکمل باشد و ازین جهان رحلت فرمود و مرید بدرجہ کمال
 نرسید واجب است کہ آن مرید صحبت شیخ دیگر تلاش کند کہ مقصود خداست۔

حضرت مجدد رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ کہ صحابہ کرام بعد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 بیعت ابابکر و عمر و عثمان و علی رضی اللہ عنہم کردند مقصود ازین بیعت فقط امور دنیا نبود
 بلکہ کسب کمالات باطنی ہم بود اگر کسی گوید کہ فیض اولیاء بعد موت آنها باقیست پس طلب
 کردن شیخ دیگر عبث است۔ گفتہ شود کہ فیض اولیاء بعد موت آن قدر نیست کہ ناقص را
 بدرجہ کمال رساند الا نادری اگر فیض بعد موت همان قسم باشد کہ در حیات باشد پس تمام
 اہل مدینہ از عصر پیغمبر خدا تا این وقت برابر اصحاب باشند و نیز پیچ کس محتاج صحبت
 اولیاء نباشد چگونہ فیض مردہ مثل زندہ باشد کہ در فیض و مستفیض مناسبت شرط
 است و آن بعد وفات مفقود آرے بعد فنا و بقا کہ مناسبت باطنی حاصل شود فیض
 از قبور توان برداشت لیکن نہ آن قدر کہ در حیات باشد واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ اگر ولایت شخصے ثابت شود و مرید تاثیر صحبت وے در خود بہ بیند واجب است
 بروے کہ صحبت او را غنیمت داند و دامن دولت او محکم گیرد و عشق و محبت او در دل
 خود را سخ گزداند و از جناب الہی رسوخ محبت او درخواست کند و در امتثال امر و انتہا
 از مناہی او کوشش بلیغ نماید و دائماً در طلب رضائے او باشد و ہمیشہ آگاہ باشد
 کہ از خود حرکتے سرزند کہ موجب ناخوشی او شود کہ رضائے او موجب رضائے حق است و
 باعث ترقیات و ناخوشی سد باب فیض و فتوحات۔

مسئلہ تقصیر در آداب شیخ حرام است کہ مایع ترقیات است حق تعالیٰ می فرماید

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا
لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ
لَا تَشْعُرُونَ ۝ اے مسلمانان آواز بلند نکنید بر آواز نبی و سخن بلند نگوئید بحضرت
وے مانند سخن بلند کردن شما در میان خود ما بترسید از آنکه اعمال صالح شما ازین بے
ادبی ناپسند شوند و شما را خبر نباشد و چون شیخ نائب پیغمبر است پس همان آداب
بجناب او مرعی دارد چنانچه محبت پیغمبر فرض است برائے ہمین کہ پیغمبر موصول است
بخدا و محبت او موجب است محبت خدا را و معیت او موجب است معیت خدائے
تعالیٰ را ہمچنین محبت پیر فرض است کہ او بر نیابت پیغمبر موصول است بخدائے
تعالیٰ و محبت او۔

مسئله بعضے صوفیان می گویند کہ مرید را ضرور است کہ پیر خود را بر دیگر مشایخ ^{تفضیل}
دهد و بعضے گفته اند کہ این عقیده باطل است بالبداهتہ و فوق کُلِّ ذی عِلْمٍ
عَلَيْهِمْ فَقِيرٌ مِی گوید تفضیل بر دو نوع است یکے باختیار و درین صورت معنی تفضیل
آنست کہ پیر خود را در حق خود از دیگران آنفع داند این صحیح است۔ دوم بے اختیاری آن
از ثمرات سکرو فرط محبت است پس چون محبت کامل شد فضائل غیر محبوب در نظر
محب بہ نسبت فضائل محبوب کمتر دیده می شود و او معذور است بسبب سکرو
سوائے این دو تاویل این سخن معنی ندارد

مسئله مرید را بر شیخ اعتراض کردن نباید کہ منافی وصول فیض است۔ دلیل
آن قصہ حضرت موسی و خضر است علیہما السلام کہ موسی چون از خضر التماس فیض
کرد خضر از وے عہد گرفت بر آنکہ آنچه عمل کنم بران اعتراض نکنی حَيْثُ قَالَ إِنَّكَ
لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا
برائی۔ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا یعنی اول خضر علیہ السلام گفت کہ

تو طاقت صبر نخواهی داشت و چگونه صبر کنی بر آنچه از حکمت آن علم نداری گفت موسی
 علیہ السلام انشاء اللہ تعالیٰ مرا صابر خواہی یافت پس حضرت علیہ السلام گفت پس
 سوال نکنی از کردہ من تا کہ ظاہر کنم برائے تو حال پس از اعتراض موسی علیہ السلام حدائی
 شدہ ہذا فراق بئینی و بئینک موسی علیہ السلام اعتراض بر حضرت علیہ السلام
 بنا بر ظاہر شرع کرد و از حکمت آن اطلاع نہ داشت حضرت گفت اینست حبدائی میان
 من و میان تو۔

قائدہ کلام در آنست کہ شیخ صاحب استقامت و تقویٰ است اگر در عمرے
 چیزے ازوے ظاہر شود کہ مخالف شرع باشد در آن صورت بر شیخ اعتراض نکنید بلکہ
 تاویل کنند اگر تواند بر عذر محمول کند و اگر قول باشد حمل کنند بر سکر یا بر مجازی یا بر عدم دریا
 معنی و اگر البتہ معصیت باشد تا ہم آن ولی را انکار نکنند گو کہ آن عمل را انکار کنند کہ بزرگان
 گفتہ اند القطب قد یزنی یعنی از قطب ہم گاہے زنا واقع می شود۔ ماعز رضی اللہ
 عنہ کہ از اصحاب رسول اللہ صلعم بود ازوے بزور تقدیر زنا واقع شدہ اورا حق تعالیٰ
 بتوبہ توفیق داد کہ خود را رجم کنانید۔ و اگر شخصی است کہ شعار او فسق است پس او البتہ
 ولی نیست پس تاویل قول و فعل او ضرور نیست۔

مسئلہ۔ چنانچہ تفریط و تقصیر و آداب مشائخ حرام است افراط آنہم بدتر
 است کہ تفریط لازم آید در جناب الہی ازوے۔ نصاریٰ در تعظیم عیسیٰ علیہ السلام
 افراط کردند پس خدا گفتند ازوے تفریط در آداب حق تعالیٰ لازم آمد۔ و روافض در تعظیم
 علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ افراط کردند۔ بعضی گفتند کہ خدائے تعالیٰ دروے حلول
 کردہ و بعضی گفتند کہ وحی بسوے وے آمدہ و بعضی بہتر از خلفائے ثلاثہ گفتند تفریط
 در آداب خدائے تعالیٰ یا رسول خدا یا خلفاء ثلاثہ لازم آمدہ۔

مسئلہ۔ اولیاء را علم غیب نباشد مگر از مغیبات بطریق خرق عادات بکشف یا

الهام انہارا علم دیںدو علم غیب مرا ولیاء را گفتن کفر است قال اللہ تعالیٰ قُلْ لَا اَقُولُ
لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللّٰهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبَ یعنی بگو اے محمد صلی اللہ علیہ
وسلم نمی گویم من شمارا کہ نزد من خزانہ رحمت خداست بہر گرا خواہم بدہم ونمی گویم کہ من
علم غیب دارم۔ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی: وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِہَا اِلَّا بِمَا
شَاءَ۔ یعنی انبیاء و ملائکہ احاطہ نمی کنند چیزے را از علم خدا مگر آنچه خدا خواهد و انہارا
بدان علم دہد۔ و دیگر آیات شاہد این مدعا است۔

مسئلہ۔ اگر کسی گوید کہ خدا و رسول برین عمل گواہ اند کافر شود۔ اولیاء قادر نیستند
بر ایجاد معدوم یا اعدام موجود پس نسبت کردن ایجاد و اعدام و اعطاء رزق یا اولاد
و دفع بلا و مرض و غیر آن بسوئے شان کفر است قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِیْ نَفْعًا وَّ
لَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ یعنی بگو اے محمد صلی اللہ علیہ وسلم مالک نیستم من برائے
خوشتن نفع را و نہ ضرر را مگر آنچه خدا خواهد۔

مسئلہ۔ عبادت مرغیر خدا را جائز نیست و نہ مدد در خواستن از غیر حق اِیَّاكَ
تَعْبُدُ وَ اِیَّاكَ تَسْتَعِیْنُ یعنی حق تعالیٰ تعلیم کرد مر بندگان را کہ بگویند خاص
ترا عبادت می کنیم یا الہی و خاص از تو مددی خواہیم بر عبادت و بر ہر چیز۔ ایاک
برائے حصر است پس نذر کردن برائے اولیا جائز نیست کہ نذر عبادت است و
اگر کسی نذر کرد و قائلے نذر نکند کہ احتراز از معصیت بقدر امکان واجب
است۔ و گرد قبور گردیدن جائز نیست کہ طواف بیت اللہ حکم نماز دارد۔ قَالَ
رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم:۔ اَلطَّوْفُ بِالْبَيْتِ صَلَوةٌ
یعنی طواف بیت اللہ حکم نماز دارد۔

مسئلہ۔ دعا از اولیاء مردگان یا زندگان و از انبیاء جائز نیست۔ رسول خدا
فرمود صلی اللہ علیہ وسلم اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ یعنی دعا خواستن از خدا

عبادت است پستراین آیت خواند وَقَالَ رَبُّكُمْ اَدْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ
 اِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ ه
 حق تعالیٰ می فرماید دعا کنید از من قبول کنم من برائے شما دعا را بدرستی که کسانی که تکبر
 می کنند از عبادت من قریب است که داخل خواهند شد در جهنم ذلیل و خوار۔

مسئله۔ آنچه جهال می گویند یا شیخ عبدالقادر جیلانی شیعاً شد یا خواجہ شمس الدین
 پانی پتی شیعاً شد جائز نیست شرک و کفر است۔ و اگر یا الهی بجزمت خواجہ شمس الدین
 پانی پتی حاجت من روا کن گوید مضائقه ندارد حق تعالیٰ می فرماید وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ
 مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادُ اَمْثَلُكُمْ يَعْنِيْ اَزْكَاسَانِے كَ شَمَادَعَامِيْ خَوَاهِد سَوَاے خدائے خدا آنها
 بندگانند مانند شما آنها را چه قدرت است که حاجت کسی بر آرد و اگر کسی گوید که این
 در حق کفار است که بتان را یاد میکردند گفته شود که لفظ دون الله عام است و لفظ
 معتبر است نه خصوص محل۔ و آنچه در حدیث آمده ذِكْرُ الْاَنْبِيَاءِ مِنَ الْعِبَادَةِ
 وَذِكْرُ الصَّالِحِيْنَ كَقَارَةٍ وَذِكْرُ الْمَوْتِ صَدَقَةٌ وَذِكْرُ الْقَبْرِ
 يُقَرِّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ یعنی ذکر کردن انبیاء عبادت است و ذکر کردن صالحان
 یعنی اولیا کفاره گناہان است و ذکر کردن موت صدقه است و ذکر کردن قبر از بهشت
 نزدیک میکند رواه صاحب مسند الفردوس بسند ضعیف عن معاذ وَذِكْرُ عَلِيٍّ عِبَادَةٌ
 یعنی ذکر علی مرتضیٰ عبادت است رواه صاحب مسند الفردوس عن عائشہ بسند
 ضعیف۔ مراد ازین ذکر ذکر کردن علوم مرتبہ شان و ذکر احوال و اخلاق و سیرت شان
 است تا مردم محبت ایشان در دل نشانند که ثمره محبت خداست و باحوال و اخلاق
 سیرت اقتدا کنند و از مخالفت او ضاع شان اجتناب نمایند۔

مگر آنکه ذکر محمد صلی الله علیه وسلم با ذکر حق تعالیٰ در اذان و اقامت و تشهد و مانند
 آن عبادت است اِقْوَلِہُ تَعَالٰی :- وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ یعنی بلند کردیم ما

برائے تو اے محمد ذکر تو در کلمہ و اذان و تشہد نام تو بانام من می آید نہ ذکر غیر او با و پس
اگر لا اله الا الله محمد رسول الله گوید و با وے ضم کند علی ولی الله یا ابوبکر ولی الله تعزیر
کرده شود و ذکر محمد صلی الله علیه و سلم ہم برویجے کہ در شرع وارد نشده است چنانچہ کہے
بطور وظیفہ یا محمد یا محمد یا محمد گفته باشد روان باشد۔

مسئله۔ ولی بیچ گاہ بدرجہ اولیٰ از انبیاء نرسد باین مسئلہ اجماع منعقد شدہ
است پس قول بدانکہ ولایت افضل است از نبوت شرعاً باطل است و تاویل آن کہ ولایت
نبی افضل است از نبوت باطل است کشفاً۔

مسئله۔ بیچ ولی بمرتبہ نبی نمیرسد و تکالیف شرعی از وساقط نشود مگر مجذوب کہ
عذیم العقل بود کہ عقل و بلوغ شرط تکلیف است و تکالیف شرعی از انبیاء ہم ساقط
نمی شود بلکہ کثرت تکالیف دلیل شرف است۔ تبلیغ احکام بر انبیاء واجب است
نماز تحجد بر نبی صلی الله علیه و سلم بروایت واجب بود و نماز ضحیٰ و سنت فحبر ہم
بروایت واجب بود۔

مسئله۔ عصمت خاصہ انبیاء است در اولیاء گفتن کفر است و عصمت در اصطلاح
عبارت است از آنکہ ممکن نباشد از وے صدور صغیرہ و کبیرہ عمداً و خطاء و اختلال عقل و
غفلت در خواب و بیداری و ہزیان و سکر و این در انبیاء ضرور است تا در وے محمل
اشتباه نباشد و در غیر انبیاء گفتن مخالف اجماع است۔

مسئله۔ صحابہ از اولیاء امت افضل اند حق تعالیٰ در حق آنها فرمودہ کُنْتُمْ خَيْرَ
اُمَّتٍ اُخْرِجَتْ لِلْعَالَمِينَ رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمودہ خَيْرُ الْقُرُونِ قُرْنِي
ثُمَّ الَّذِينَ يَكُونُ مِنْهُمْ و اجماع منعقد شدہ بر آنکہ الصَّحَابَةُ كُلُّهُمْ عَدْلٌ
عبد الله بن مبارک از تابعین است می گوید الْغُبَّارُ الَّذِي دَخَلَ اَنْفَ فَرَسٍ مُّعَاوِيَةَ
خَيْرٌ مِنْ اُولَیْسٍ وَ الْقُرْنِي وَ عَمْرُو الْمُرَوَّاتِي یعنی غباریکہ در بینی اسب معاویہ داخل

شدہ بہتر است از ویس قرنی و عمر مروانی۔

مسئلہ۔ قبور اولیاء را بلند کردن و گنبد بر آن ساختن و عرس و امثال آن چراغان کردن ہمہ بدعت است بعضی ازان حرام است و بعضی مکروه۔ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم بر شمع افروزان نزد قبر و سجدہ کنندگان را لعنت گفتہ و فرمودہ کہ قبر مرا عید و مسجد نکنید در مسجد سجدہ میکنند و روز عید برائے مجمع روزے در سال مقرر کردہ شدہ رسول کریم علی رضی اللہ عنہ را فرستاد کہ قبور مشرفہ را برابر کند و ہر جا کہ تصویر بیند اورا محو کند۔

مسئلہ سنت آنست کہ بگوید۔ اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ اَہْلَ الدِّیَارِ مِنْ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُسْلِمِیْنَ وَ اِنَّا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِکُمْ لَاحِقُوْنَ نَسْأَلُ اللّٰهَ لَنَا وَ لَکُمْ الْعَافِیَۃَ۔

مسئلہ در زیارت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم و اولیاء کرام مستحب است کہ طہارت کاملہ باشد و متصل درود بر پیغمبر خدا و اتباع او گفتہ باشد و عمل صالح از نماز یا روزہ یا صدقہ کہ پیشتر ازان بخلوص نیت شد کردہ باشد ثواب آن بگذارد و دل خود حاضر دارد و بخشوع و تضرع باشد و از جناب الہی محبت آنها و اتباع سنت آنها طلب کند و اگر صاحب بیت باشد خود را خالی کردہ بطلب فیض از صاحب قبر منتظر مراقب بنشیند و در خواندن قرآن نزد قبور اختلاف است لیکن صحیح آنست کہ جائز است۔

مقام سوم در آداب کاملان و مرشدان فصل کاملان را ہم طلب مزید لازم است قناعت و طلب قرب خدائے تعالیٰ ہمچو گاہ نشاید از جناب الہی سوال کتہ چنانچہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم میگفت رَبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا یعنی اے پروردگار زیاده کن مرا علم و در مجاہدہ قصور و فتور نکنند کہ تا جان باقیست مجاہدہ باقیست حتی تعالیٰ می فرماید وَاَعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَاْتِیَکَ الْیَقِیْنُ یعنی عبادت کن اے محمد پروردگار خود را تا کہ آید ترا موت۔ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم قیام بیل میکرد تا کہ ہر دو

پائے مبارک او ورم میکرد مردم گفتند یا رسول الله قد غفر الله لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر - یعنی بد رستیکه بخشید ترا خدا و گناهان ترا اولین و آخرین مراد از گناه ترک اول است فرمود آقا اکون عبداً شاكوراً یعنی آیا نباشم من بنده کمال شکر کننده -

مسئله کامل اگر کسی کامل تر از خود بیند باید که از وی اخذ فیض کند بلکه اگر در کمتر از خود خصوصیتی از فضیلت بیند باید که آنهم طلب کند چنانچه موسی علیه السلام از خضر کرد رسول الله صلی الله علیه وسلم امت را درود آموخت اللهم صل على محمد و علی آل محمد کما صلیت على ابراهیم و علی آل ابراهیم یعنی الهی رحمت بفرست بر محمد و بر آل محمد چنانچه رحمت فرستادی بر ابراهیم و بر آل او حضرت مجدد رضی الله عنه می فرمایند که مبدء تعیین محمد صلی الله علیه و آله و سلم محبوبیت صرفه است و مبدء تعیین ابراهیم علیه السلام خلعت که زینہ پایه تعیین محمدیست صاحب ولایت محمدی را ولایت ابراهیمی ضرور است که زینہ پایه وی است لیکن چون محبوبیت صرفه میخواهد که محبوب بر زینہ پایه توقف ننماید و در مقام خلعت هم فضیلت عظیم است گو که زینہ پایه از محبوبیت صرفه است رب العالمین خواست که تفضیل مقام خلعت هم بعضی پیروان محمد صلی الله علیه وسلم و اتباع او کسب کنند تا آن منصب عالی زیر نگین آن سرور محبوبان باشد فَإِنَّ الْعَبْدَ وَمَا فِي يَدِهِ ذَلِكَ لِمَوْلَاهُ - یعنی غلام و آنچه در دست اوست بلکه خداوند اوست -

حق تعالی بعد هزار سال این دعا مستجاب گردانید و حضرت مجدد را که یکی از اتباع آن سرور است بدولت متابعت آن سرور علیه السلام باین سرور از کرده - نافعمان برین سخن آنحضرت اعتراض میکنند

گردد پسند بروز شیره چشم چشمه آفتاب را چه گناه

ترمذی و ابن ماجہ از ابی ہریرہ روایت می کنند کہ فرمود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کَلِمَةٌ
 الْحِكْمَةُ صَالَةٌ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا يَعْنِي سَخَن
 دین گم کردہ مومن است ہر جا کہ باید پس وے لائق تر است بگرفتن آن
 مسئلہ۔ اولیا کامل کہ قدرت ارشاد و تکمیل داشتہ باشند انہارا باید کہ بر مردم
 خود را عرض کنند تا مردم از انہا طلب فیض کنند و از طعن و انکار مردم پاک نداشتند رسول
 خدا فرمود لَا يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي أُمَّةٌ قَائِمَةٌ بِأَمْرِ اللَّهِ لَا يَضُرُّهُمُ
 خَذَلُهُمْ وَلَا مَنْ خَالَفَهُمْ۔ یعنی ہمیشہ باشد از امت من جماعتی ایستادہ بکار
 خدا یعنی برائے ہدایت خلق و ترویج دین۔ و ضرر نکند اگر کسی مددکاری شان نکند یا مخالفت
 شان کند۔ دعوت خلق بسوئے حق سنت انبیا است و اولیاء بنیابت انبیاء این کار
 می کنند۔ این منصب عظمی را برائے انکار سفیہان ترک نہ ہند حق تعالی می فرماید فَإِنْ
 كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ
 وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ۔ یعنی اگر تکذیب کنند تا مردم پس غم مخور بدستیکہ تکذیب
 کردہ شدہ اند رسولان پیش از تو حالانکہ آورده بودند شواہد النبوت معجزات کتاب طے
 روشنی بخش حدیث فَضَّلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ
 وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَتَّى السَّمَلَةِ فِي حُجْرِهَا وَ
 حَتَّى الْحَوْتِ فِي الْمَاءِ يُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ (رواہ الترمذی)
 عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ (یعنی فضیلت عالم بر عابد مثل فضیلت من است برادنا
 شمار۔ خدائے تعالی و فرشتگان و اہل آسمان و زمین تا مورچہ و مایہی بر آموزندہ خیر
 درود می فرستند۔

مسئلہ۔ ہر کہ دعوی ولایت و ارشاد بدروغ کند برائے طلب جاہ و ریاست
 و مال پس او خلیفہ شیطان است مثل مسیلمہ کذاب وَ مَنْ أَظْلَمُ مِنْ أَفْتَرَاءِ

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ
مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ ۚ وَنُمِيتَ ظَالِمًا تَرَاهُ كَيْسَهُ كَمَا بَرَّخَدَّاهُ تَعَالَى دُرُوحًا كَوَيْدًا كَوَيْدًا
كَمَا وَحِيَ مِثْلُ بَسُوءٍ مَنْ حَالًا لَمْ يَنْشُدْ بِأَشَدِّ كَوَيْدٍ كَمَا نَازِلٌ خَوَاهِمُ كَرَدَمَانْدَا سَیْخِ خَدَا
نَازِلٌ سَاخَتْ كَمَا أَوْثَلُ شَیْطَانٍ اَزْرَاهُ خَدَا بَازِ مِیْدَارٍ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْهَا۔

مسئله اولیاء را جائز است کہ اظهار نمایند انعام حق تعالی را کہ در حق آنهاست
و مرتبه و درجه قرب الہی کہ بفضل خود حق تعالی بآنها عطا فرمودہ چنانچہ قصاید غوث
الثقلین و مکاتیب حضرت مجدد الف ثانی و تصانیف شیخ اکبر از ان مملو است چرا
کہ حق تعالی می فرماید وَ اَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝ یعنی بنعمت پروردگار
خود سخن بگو۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اِنَّ الْحَدِيثَ بِالنِّعْمَةِ شُكْرٌ
یعنی سخن گفتن بنعمت شکر نعمت است و بیعتی زیادہ کردہ و ترکہ کفر یعنی
سخن گفتن از نعمت خدا شکر است و ترک آن کفران نعمت است و ابن جریر در تفسیر
از ابی بصرہ غفاری روایت کرد کہ مسلمانان یعنی صحابہ میدانستند کہ شکر نعمت آنست
کہ آن را اظهار نمایند چرا کہ حق تعالی می فرماید لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّ شُكْرُوكُمْ وَلَئِنْ
كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝ یعنی اگر شکر خواهید کرد نعمت زیادہ خواہم
کرد و اگر کفران نعمت خواہید کرد ہر آئینہ عذاب من شدید است حق تعالی بر
کفران نعمت عذاب شدید گفتہ و دینی در فردوس و البونعم در علیہ روایت کردہ کہ عمر
بن الخطاب بمنبر برآمد و گفت الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَّقَنِي بِحَدِيثِ لَيْسَ
فَوْقِي أَحَدٌ ۝ یعنی حمد مر خدایے راست کہ مرا چنان کرد کہ کسی بالاتر از من نیست
پیسترا از منبر فرود آمد مردم از وجہ این سخن پرسیدند گفت نگفتہ ام مگر برائے شکر نعمت
ابن ابی حاتم از مقیم روایت کرد کہ با حسن بن علی رضی اللہ تعالی عنہما ملاقات کردم پس
مصافحہ نمودم و از او تفسیر وَ اَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ پرسیدم فرمود کہ اگر

مرد مسلمان عملے صالح کند خبر دهد از ان مردم خانه خود را درین باب احادیث و اقوال صحابہ
سلف صالح بسیار است۔

اگر گفته شود که حق تعالیٰ از تزکیه نفس خود تفاخر منع فرموده و گفت لَا تُزَكُّوْا اَنْفُسَكُمْ
یعنی نفس خود را بیپاکی یاد مکنید۔ جواب داده شود که تزکیه نفس و اظهار نعمت در صورت
باهم التباس دارند لیکن در حقیقت مغایر اند اگر کمالات را بنفیس خود نسبت کند و
نسبت آن بخالق فراموش نماید آن تزکیه نفس است و تکبر است مذموم۔ و اگر
آن را نسبت بخدای تعالیٰ کند و خود را فی نفسه منشأ شکر داند و اتصاف خود بوجه
عاریت بحول و قوت الهی بآن کمالات دانسته شکر الهی بجا آورد آن را اظهار نعمت
گویند این معنی هر چند در نظر عوام التباس دارد لیکن نزد خدا التباس ندارد و اللہ یَعْلَمُ
الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ حق تعالیٰ می داند مفسد را جدا از مصلح از اولیاء اللہ کہ
از رزائل نفس پاک اند متصور نیست مگر اظهار نعمت پس این امر اگر از اتقیا بظهور آید
اعتراض بر و نشاید کہ حسن ظن بامور به است۔ لیکن مرید را باید کہ از مکر نفس ایمن نباشد
و کمالات خود را در خیال نیارد و نفس خود را ہمیشہ متمم دارد و چون بمرتبه تکمیل رسد و
بشهادت اکابر و الهامات متواتر تسلیم شود آن زمان اظهار کند تا مردم منزلت او دریافته
از او استفاده نمایند و مشتاق آن کمالات شوند۔

فصل در آنچه شیخ را بامرید سلوک باید کرد۔ باید کہ شیخ حریص باشد بر افشائے طریقہ
مہربان و رحیم باشد بر مریدان کہ این صفات رسول کریم اند علیہ الصلوٰۃ والسلام قَالَ اللّٰهُ
تَعَالٰی: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَیْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ
عَلٰیكُمْ بِالْمُؤْمِنِیْنَ رُوْفٌ سَرِیْمٌ ہر آئینہ آمد شمار رسول از جنس شما
و شوار است بروے رنجانیدن شما۔ حریص است بر ہدایت شما بر مسلمانان کمال مہربان
است و ترش رو نباشد و مریدان را زجر نکند مگر بحق اسلام و نصیحت بسزوی و شفقت

کند و عذف و سخت گوئی نکند کہ رسول کریمؐ همچنین میکرد و از تقصیراتِ شان اگر در بارہ
خود بیند عفو کند قال اللہ تعالیٰ: وَلْيَغْفُوا وَلْيَصْفَحُوا یعنی باید کہ عفو کنید و از
تقصیراتِ شان در گذرید۔ قال اللہ تعالیٰ: فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ لَنتَ لَهُمْ
وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ
لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ۔ یعنی پس بسبب رحمتِ خدا کہ برتست نرم ہستی تو برائے
آنها و اگر بآنها می بودی تو ترش رو و سخت دل ہر آئینہ پراگندہ می شدند از گرد تو پس
عفو کن تقصیراتِ شان و از خدا طلب مغفرت کن برائے آنها و مشورت کن بآنها و در کار
دین و دوز کردن طالبانِ خدا برائے رضا مندی خلق حرام است۔ قال اللہ تعالیٰ: وَلَا
تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ یعنی دوز مکن کسانی را کہ یاد خدا می کنند صبح و شام
إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى: فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ۝ یعنی اگر دوز خواہی
کرد از ظالمان باشی۔

و از مردانِ منفعت مالی یا بدنی را متوقع نباشد چرا کہ ارشاد عبادت است و اخذ
اجرت بر عبادت جائز نیست قال اللہ تعالیٰ: وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ
زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا یعنی نگردان چشمان خود از آنها در حالتی کہ اللہ زینت
حیات دنیا داشته باشی و در رہنمائی نیتِ اُجرت مکن مگر برخدا قال لَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ أَجْرًا إِنَّا أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللّٰهِ ۝ یعنی بگوای محسودی نخواہم از شما اجرت جز
این نیست کہ اجرت من برخدای تعالیٰ است۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم برائے خلق صبری فرمودند و می فرمودند رَحِمَ اللّٰهُ
تَعَالَى أَخِي مُوسَى لَقَدْ أُذِيَ أَكْثَرُ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ یعنی رحم کند خدا بر
برادر من موسی را کہ ایند کردہ شدہ بیشتر از این و صبر کرد۔ حضرت ایشان شهید رضی اللہ
عنہ از پیر بزرگوار حضرت سید نور محمد بدایونی رضی اللہ عنہ نقل کردند کہ شخصی خود

را از میدان آن حضرت میگفت روزی آن مرد از راه شقاوت بجناب آن حضرت سخت بے ادبی کرد و بسیار ناسزا گفت و جوابش هیچ نگفتند روز دیگر آن مرد آمد تا از آن حضرت توجہ گیرد و استفادہ نماید خواستم کہ اورا بسزا رسام آن حضرت مرا منع فرمودند و بران مرد متوجہ شدند بقسمی کہ دیگر مخلصان را توجہ فرمودند در بارہ او نیز توجہ فرمودند فقیر ازین معنی بسیار تنگدل شد و از سبب برابر ساختن او با سایر مخلصان از آنجناب التماس نمودم آنجناب فرمودند کہ اے مرزا صاحب اگر من اورا زجر و عنف میگردم و توجہ نمیدادم حق تعالی از من می پرسید کہ من در سینه تو نورے و ولایت کرده بودم و یکے از بندگان من طالب آن نورآمده تو چرا محروم داشتی دران وقت چگونه میگفتم کہ الہی این مرادش نام داده بود لہذا اورا محروم داشتیم و این جواب مقبول می افتاد چند گاہ ساکت ماندم باتنگدلی۔ بعد چندے آنجناب فرمودند کہ اے بابا اگر چه من اورا مانند مخلصان توجہ دادم۔

لیکن حق تعالی مخلص را با منافق کے برابر می کند وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُنٰفِقِیْنَ مِنَ الْمُصْلِحِ حقیقت کار بدست خداست فیض نمیرسد مگر بدوستان مخلص مودب۔ این قصہ بدان ماند کہ جنازہ عبداللہ بن ابی بن سلول منافق را کہ بارہا در جناب آن حضرت علیہ السلام بے ادبی کردہ بود پیش کہ مؤمن مخلص بود بجناب آن حضرت بالتجا اور دتا آن حضرت بروے نماز خواند و استغفار نمایند آنحضرت برائے نماز استادند عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ مانع آمد و عرض کرد کہ یا رسول اللہ این ہمان کس است کہ فلان روز چنین گفتہ و فلان روز چنین گفتہ و حق تعالی فرمودہ است اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِیْنَ مَرَّةً فَکَنْ یَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ یعنی اگر طلب مغفرت خواہی کرد برائے منافقان ہفتا بار ہرگز نخواہد بخشید خدا آنہارا۔ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قول عمر نشنیدند و فرمودند کہ من زیادہ تر از ہفتاد بار برائے او استغفار خواہم کرد و آخر الامر آنحضرت نماز جنازہ خواندند

استغفار و در حق آن منافق حق تعالی قبول نکرد و آیت نازل شد وَلَا تَصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ یعنی نماز مخوان بر کسی از منافقان گاهی استاده مشو بر قبر او آیت دیگر نازل شد اَسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ یعنی استغفار کن یا مکن برائے منافقان هرگز نخواهد بخشید خدای تعالی آنها را بعد از ان باز آنحضرت بر جنازه کسی از منافقان نماز نخواندند۔

مسئله صاحب مسند ارشاد را باید که خود را با وقار دار و در روازه بازی و اختلاط نکشاید چه اگر شوکت او از نظر مرید کم شود در روازه فیض آنها مسدود گردد و در حق رسول خدا علی الله علیه وسلم مروی است کہ مَنْ يَّرَاهُ عَنْ بَعِيدٍ هَابَهُ وَ مَنْ يَّرَاهُ عَنْ قَرِيبٍ أَحْبَبَهُ یعنی هر که آنحضرت را می دید از دور بروی میبست و رعب آنحضرت می افتاد و بعد از آن محبت در دل او قرار می گرفت۔

مسئله دینیز بعضی مریدان را بر بعضی ترجیح ندید مگر کسی را که طلب خدای تعالی زیاده داشته باشد ابن ام مکتوم نابینا از اصحاب کرام بود روزی نزد آنحضرت آمد و گفت یا رسول الله مرا بیا موز آنچیز حق تعالی ترا علم داده است در آن وقت ریلیسان قریش نزد آنحضرت نشسته بودند آنحضرت علیه السلام بترغیب و ترهیب و دعوت آنها بسوئے خدا مشغول بودند آنحضرت جواب ابن ام مکتوم پیچ نفرمودند چون آن مرد نابینا بود بار بار آواز کرد آنحضرت سخن او را نشنید و حکمت در مشغولی بریلیسان قریش آن بود که اگر آنها ایمان می آوردند جماعت کثیر مشرف باسلام می شدند و ابن ام مکتوم مرد مخلص بود و در تعلیم او اگر دیر می شد ضرر نمی داشت۔ مع هذا عتاب ابد عبس و تولى ان جاءه الا عني یعنی ترش رویی که دور گردانی نمود و فقیکه آمد نزد او نابینا چنین آیت نازل شد کہ هر که در طلب خدا محکم تر باشد در تعلیم او باید کوشید حق تعالی داود علیه السلام را گفت يَا دَاوُدُ اِذَا رَأَيْتَ رَجُلًا طَالِبًا فَكُنْ لَهُ خَادِمًا و فقیکه بینی کسی را طالب من

پس تو خادم او باش۔

مسئلہ و نیز صاحب ارشاد رامی باید کہ حرکتے نکند کہ سبب بے اعتقادى خلق اللہ باشد چنانچہ فرقہ ملامتیہ آنرا تجویز کردہ اند کہ این معنی در کارخانہ ارشاد و محل باشد ولہذا صوفیہ گفتہ اند رِیَاءُ الْكَاصِلِينَ خَيْرٌ مِّنْ اخْلَاصِ الْمُرِيدِينَ کہ منصب ارشاد منصبے عالی است نیابت رسول صلی اللہ علیہ وسلم است حق تعالیٰ می فرماید اِنَّا ارْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَّ مُبَشِّرًا وَّ نَذِيرًا وَّ دَاعِيًا اِنِّی اللّٰہُ بِاِذْنِہَا و سِرَاجًا مُّبِیِّنًا بد رستی کہ ترا فرستادیم مآتا شاہد باشی بر اعمال امت و خوشخبری دہی نکو کاران را و ترسانی از دوزخ بدکاران را و رہنمائے بسوئے خدا باذن او و باشی چراغ روشنی بخش ثواب ارشاد از ثواب جمیع عبادات زاید است۔ دارمی از حسن بصری روایت کردہ کہ رسول خدا علیہ السلام را پرسیدند از حال دو مرد کہ در بنی اسرائیل بودند یکے عالم بود کہ نماز مکتوبہ می خواند و باز در تعلیم خلق مشغول می بود۔ دوم ہمیشہ تمام شب قیام می کرد و در روز ہمیشہ روزہ می داشت۔ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ فضل آن عالم بر آن عابد مانند فضیلت من است بر ادنائے شما۔

مقام چہارم در اسباب قرب الہی و ترقی دران۔ بدانکہ علت موجب قرب الہی جذب یعنی کشش خداست بندہ خود را بسوئے خود۔ و این جذب گاہے بے توسط امرے باشد و آن را اجتبا گویند و اکثر بتوسط امرے باشد و آن متوسط دو چیز است بحکم استقرار یکے عبادت دوم صحبت انسان کامل مکمل۔ پس جذب الہی کہ بتوسط عبادت باشد آن را ثمرہ عبادت گویند و آنچہ بتوسط صحبت باشد آن را تاثیر شیخ نامند این کلام در علت فاعلی است و علت قابلی استعداد است کہ حق تعالیٰ در انسان ودیعت کردہ است کہ در کلام مجید از ان خبر میدہد فِطْرَۃَ اللّٰہِ الَّتِیْ فِطَّرَ النَّاسَ عَلَیْہَا۔ یعنی پیدا کردن خداست کہ حق تعالیٰ بر آن قابلیت انسان را

پیدا کردہ و در حدیث آمدہ مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا وَیُولَدُ عَلَی الْفِطْرَةِ تُهَرَّابُوْا
 یَسُوْدَیْنِہٖ اَوْ یُحْصَرَانِہٖ اَوْ یُجَسَّسَانِہٖ۔ یعنی نیست هیچ بچہ کہ پیدا شدہ مگر
 آنکہ پیدامی شود بر اہلیت اسلام پس مادر و پدرش اورا یہودی یا نصرانی یا مجوسی
 می کنند۔

و استعدادات انسانی متفاوت اند رسول اللہ فرمود صلے اللہ علیہ وسلم اَلنَّاسُ
 مَعَادِنٌ کَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ یعنی جنس انسان کان است مثل
 کان ہار زرد و نقرہ۔ از جلے زر می یابد و از جلے نقرہ و از جلے آہن و مانند آن موانع
 قرب الہی رزایل نفس اند و جنس عناصر و غفلت لطائف عالم امر و ہر یک ز عبادت
 و صحبت انسان کامل چنانچہ علت اند برائے حصول قرب بچندین ہر دو چیز علت اند برائے
 رفع موانع

فصل در سیر آفاقی و انفسی و ازین بیان واضح شد کہ ناقصان را برائے تحصیل کمال
 از دو چیز چارہ نیست یکے کسب عبارت است از عبادات و ریاضات موافق تجویز
 شیخ کامل مکمل کہ رفع موانع کند و تزکیہ نفس و عناصر و تصفیہ لطائف عالم امر کند کہ
 بمصاحبت لطائف عالم خلق ظہمانی شدہ اند و خود را و خالق خود را فراموش کردہ اند دوم
 جذب شیخ کامل مکمل کہ عطائے نسبت و قرب الہی نماید و از حنیض با وج رساند اولیا
 اکثر طریق سلوک را بر جذب مقدم دارند نظر بر آنکہ رفع موانع را مقدم دانند از تحصیل
 مقاصد پس مرید را امر کنند باز کار و ریاضت نفس و تصرف خود را در امداد متوجہ
 دارند تا کہ لطائف عالم امر مزگی و مصطفیٰ شوند و نفس با خلاق مرضیہ از توبہ و انابت زہد
 توکل و صبر و رضا و سایر مقامات عشرہ متصف شود پس سالک مستعد قرب الہی
 شود۔ آنگاہ شیخ اورا جذب کند بسوئے خدائے تعالیٰ و قرب الہی عطا فرماید و این
 سالک را سالک مجذوب گویند و این سیر را سیر آفاقی نامند چرا کہ این بزرگان

بتزکیه عناصر و نفس و لطائف عالم امر حکم نکنند تا که در عالم مثال خارج از نفس خود ملاحظه
نکنند و هر یک لطیفه را نورے است تا آن نور ظاہر شود حکم بصفائے آن لطیفه نکنند قلب را
نورزد و روح را نور سرخ و سر را نور سیاه و خفی را نور سفید و اخفی را نور سبز می گویند
چون این سیر بسیار دور و داز است و مشقت بسیار دارد و گاه باشد که صوفی در اثناء
سلوک بمیرد و از مقصود ناکام رود۔

لہذا حق تعالیٰ حضرت خواجہ نقشبند را بتقدیم جذب بر سلوک الہام فرمودہ مرید
را اول بتوجہ القاء ذکر در لطائف عالم امر می کنند تا قلب و روح و سر و خفی و اخفی در
اصول خود فانی و مستہلک شوند و این سیر را سیر انفسی گویند و در ضمن این سیر انفسی اکثر سیر
آفاقی نیز حاصل شود چرا کہ از لطائف عالم امر ظلمتھا و کدورتھا ہم بر طرف شود و قرب
ہم حاصل شود بعد از ان برائے تزکیہ نفس و قالب مرید را بر ریاضت امری کنند پس مرید
را بر ریاضت و امداد توجہات شیخ تزکیہ نفس و عناصر ہم حاصل شود و این سالک را مجذوب
سالک گویند و این سیر را اندراج النہایت فی البدایت گویند کہ جذب کہ آخر کار بود در
ابتداء مندرج شد و چون بعد فنائے لطائف عالم امر ریاضت کردہ شد و صولت و
شدت نفس از مجاورت لطائف عالم امر گرم شد و ریاضت بر وسع آسان گشت ثواب
عبادات بعد فنائے لطائف زیادہ شد۔ ازین جہات این سیر اسہل و اسرع شدہ و اگر
مرید درین سیر پیش از کمال بمیرد و مطلق نخواہد بود کہ ذکر قلب در اول صحبت بدست
آندہ واللہ اعلم۔

فصل در برکات عبادات۔ بدانکہ از عبادات کامل قرب الہی بقسمے ترقی
پذیرد کہ معتبر باشد و از عبادات ناقص قرب حاصل شود لیکن غیر معتد بہ چرا کہ ثواب
عبادات ناقصان کمتر است از ثواب عبادات کاملان چرا کہ بالا گذشتہ کہ عبادت
ہمہ عالمیان بمنزلہ نفل است مر عبادت ولی را پس همچنین فرق است در برکات

عباداتِ شان۔ مشائخ گفتہ اند کہ از عبادتِ ناقص آن قدر قرب حاصل می شود کہ اگر بالفرض شخص پنجہ ہزار سال عبادت کند تا بدرجہ اونے اولیا برسد و مرتبہ ولایت یابد قولہ تعالیٰ تَخْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مَقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ۔ یعنی بالامی رو و ملائکہ و جبریل بسوئے حق در روزی کہ مقدار آن پنجہ ہزار سال است گویا کنایہ از آنست و چون تمام عمر دنیا ہم آن قدر نباشد۔ پس حصول ولایت بجز ریاضت و مجاہدہ متصور نیست۔ مولوی روم می فرماید

سیر ز اہد ہر شبے یک روزہ راہ سیر عارف ہر دمے تا تختِ شاہ

پس باید دانست کہ مشائخ کہ مریدان را بر ریاضت و مجاہدہ امر می فرمایند مقصود از ان تصفیہ عناصر است و تزکیہ نفس نہ حصول قرب بلکہ تصفیہ و تزکیہ ہم بجز عبادت نمی شود تا کہ تاثیر صحبتِ مشائخ باوے یار نمی شود

مسئلہ بعضے اکابر چنان می گویند کہ ہر عبادت کہ در آن محنت و مشقت بسیار باشد آن عبادت برائے ازالہ رزائل نفس تاثیر تمام دارد۔ لہذا ذکر جہر و اربعینات و خلوة مانوس و امثال آن اختراع کردہ اند و این سخن از ان مستنبط می شود کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ خَصَاءُ اُمَّتِي الصِّيَامُ یعنی خصی شدن امت من روزہ داشتن است یعنی ہر کراشموت غالب باشد از روزہ داشتن دفع کند۔ چون در روزہ مشقت است لہذا رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم برائے دفع قوتِ شہوانی تجویز فرمودند نہ نماز را و حضرت خواجہ عالی شان خواجہ بہاؤ الدین نقشبند رضی اللہ عنہ و امثال شان حکم کردہ اند۔

بدانکہ ہر عبادت کہ موافق سنت است آن عبادت مفید تر است برائے ازالہ رزائل نفس و تصفیہ عناصر و حصول قرب الہی۔

لہذا از بدعتِ حسنہ مثل بدعتِ قبیحہ اجتناب می کنند کہ رسول اللہ فرمودہ صلی اللہ

علیہ وسلم کُلُّ مُحَدَّثٍ بِدُعَا وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ پس نتیجہ
 این حدیث آنست کہ کُلُّ مُحَدَّثٍ ضَلَالَةٌ و بدیہی است کہ لاشئ
 مِنَ الضَّلَالَةِ بِهَذَا آيَةٍ فَلَا شَيْءَ مِنَ الْمُحَدَّثِ بِهَذَا آيَةٍ و نیز
 در حدیث آمدہ اِنَّ الْقَوْلَ لَا يَقْبَلُ مَا لَمْ يُعْمَلْ بِهِ وَ كِلَاهُمَا لَا يَقْبَلَانِ
 بِدُونِ النِّيَّةِ وَالْقَوْلُ وَالْعَمَلُ وَالنِّيَّةُ لَا تَقْبَلُ مَا لَمْ تُوَافِقِ السُّنَّةَ
 یعنی سخن مقبول نیست بدون عمل کردن و ہر دو مقبول نیستند بدون نیت و ہر سہ
 مقبول نیستند تا کہ موافق سنت نباشند و چون اعمال غیر مطابق سنت مقبول
 نباشند ثواب بر آن مترتب نشود اگر مشقت را بر حصول قرب و دفع رزائل غلبت
 بودے رسول کریم صلعم ازان منع نہ فرمودے۔

ابوداؤد از انس ابن مالک روایت کردہ لَا تُشَدُّ دُوعَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّ
 قَوْمًا شَدَّ دُوعَا عَلَى أَنْفُسِهِمْ فَشَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَتِلْكَ يَتَقَايَاهُمْ
 فِي الصُّلُوحِ وَالْبَيْعِ وَرَهْبَانِيَّةٍ ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْتُهَا عَلَيْهِمْ - یعنی سخت
 بگیرد نفس ہائے خود بد رستی کہ قومے سخت گرفتند بر نفوس خود پس حق تعالیٰ بر آنها
 سخت گرفت این باقی ماندگان آن قوم اند در صومعہ لا و دیر ہا یعنی نصاریٰ اختراع
 آن کردند و رہبانیت فرض نکردہ بود خدا بر آنها۔

در صحیحین مرویست کہ سہ کس نزد ازواج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آمدند و از
 عبادت رسول اللہ پرسیدند امہات مومنین از عبادت رسول کریم با آنها نشان
 دادند آنها آن را کم دانستند و گفتند کہ با رسول اللہ چہ برابر است در شان او حق
 تعالیٰ فرمودہ لِيُخْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ یکے گفت
 کہ من تمام شب عبادت میکنم خواب نمیکنم۔ دوم گفت کہ من ہمیشہ روزہ میدارم
 افطار نمیکنم ثالث گفت کہ نکاح نکردہ ام و با زنان سروکار ندارم۔ رسول کریم صلی اللہ

علیه وسلم چون در خانه آمده این قصه شنید فرمود **اَلَا وَاللّٰهِ اِنِّیْ اَخْشَاکُمْ مِّنَ اللّٰهِ وَانْقَسَکُمْ لَکَ** یعنی من بدرستی که نسبت بشما خوف خدا زیاده دارم و متقی ترم لیکن من روزه می دارم و افطار می کنم و شب نماز می گذارم و خواب هم میکنم و بازنان صحبت میدارم پس هر که از سنت من بیزاری کند از زمره تابعان من نباشد

اگر کسی گوید که من بر ریاضت شاقه ترقیات می بینم و مکاشفات صفائی باطن می یابم که انکار آن نمی توانم کرد گفته شود که کشف و خرق عادات و تصرف در عالم کون و فساد از ریاضت دست میدهد و لهذا حکمائے اشراقیین و جوگیان هند بدان متمتع می شدند و این کمالات از نظر اعتبار اهل الله ساقط است بجز و موثر نمی خرد دفع زایل نفس و قتل شیطان و وسواس بے طور سنت ممکن نیست

محال است سعدی که راه صفا توان رفت جز در پی مصطفی

صلی الله علیه وسلم

اگر کسی گوید که اگر همچنین باشد پس باید که در سلاسل که ریاضت شاقه استعمال کنند کس به مرتبه ولایت نرسد و این باطل است گفته شود که اولیا را الله همه تابعان سنت اند بعضی ازان در متابعت فوقیت دارند بر بعضی و اگر بدعت راه یافته در بعضی اعمال نه راه یافته پس آن بعضی اعمال اگر موجب ازدیاد قرب نباشند دیگر اعمال موافق سنت و صحبت مشایخ مکمل آنها را دستگیری می کند و بدرجه کمال میرساند علاوه آنکه آنچه بدعت در بعضی اعمال آنها راه یافته بنا بر خطاء اجتهد لیست مجتهد مخطی معذور است و یک درجه ثواب دارد و مجتهد مصیب دو درجه ثواب دارد و اگر چنین نباشد عافیت بر فقها بلکه بر تمام عالم تنگ می شود و الله تعالی اعلم

فصل در تائید مشایخ بدانکه ناقص و کامل هر دو از صحبت کامل تر از آنها اخذ فیض میکنند انبیاء مثل حضرت یوشع بن نون و مانند آن از جناب اولوالعزم مثل

حضرت موسیٰ علیہ السلام اخذ فیض میگردند

مسئله - ناقصان را حصول ولایت نشود مگر به تاثیر صحبت کاملان چرا که تنها عبادات آنها مشمول ولایت نمی تواند شد چنانچه بالا گذشت و جذب مطلق که آن را اجتناب گویند در حق شان متصور نیست برائے عدم مناسبت او با حق تعالی پس حصول فیض از حق سبحانه تعالی در حق عوام متصور نیست مگر بتوسط شخصی که در باطن مناسبت با خدا و در ظاهر مناسبت با بندگان داشته باشد و آن رسول الله است یا نائب او بدون نائب مناسبت ظاهری با مستفیضان و حصول فیض متعذر است حق تعالی می فرماید لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمُ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا سَرُوسًا یعنی اگر بوی در زمین فرشتگان که می رفتند قرار گرفتند گان هر آینه می فرستادیم بر آنها از آسمان فرشته را بعنوان رسالت و لهذا بعد وفات رسول الله صلی الله علیه وسلم از قبر شریف فیض نمی تواند رسید لَعَلَّ الْمُنَاسَبَةَ الصَّوْرِيَّةَ پس واسطه دیگری باید نائب پیغمبر و وارث او و قال علیه السلام الْعِلْمُ أَقْرَبُ الْأَنْبِيَاءِ عِلْمًا ظَاهِرًا وَبَاطِنًا وَارْتِنَانِ پیغمبران اند

مسئله - بعد از آنکه شخصی بمرتبه کمال رسد او را از جناب الهی بے واسطه فیض می تواند رسید و از عبادات هم ترقیات می توان کرد حق تعالی می فرماید وَاسْتَجِدْ وَاقْتَرِبْ یعنی سجد کن و با خدا نزدیکی جو و از قبر شریف رسول کریم و از قبور اولیای هم اخذ فیوض می توان کرد

مسئله مقصود اصلی از ارسال رسل همین تاثیر صحبت است چرا که مسائل فقه و عقائد از ملائکه هم استفاده می توان کرد چنانچه حدیث جبریل دلالت میکند که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده هَذَا جِبْرِيلُ جَاءَكُمْ لِيُعَلِّمَكُمْ دِينَكُمْ این جبریل است آمده پیش شما تا بیا موزد شمارا دین شما پس بر مناسبت

تمامہ موقوف نیست مگر تاثیر صحبت کہ مثنی ولایت است و لهذا رسل از بشر آمدند
حق تعالیٰ می فرماید لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ هَرَأْسِيْنَهْ آمَد
شمار رسول از جنس شما و فرمود لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَّتَمَشُّونَ الْأَرْضَ
مسئله بعضی کسان را کہ استعداد بسیار قوی داده است گاه باشد کہ
از روح پیغمبر یا از روح کسی ولی اورا فیض رسد و بمرتبه ولایت رساند و آن را
اولیسی گویند چرا کہ او کس قرن بی در یافت صحبت سید البشر صلی اللہ علیہ وسلم
اخذ فیض از آن جناب کرده

مسئله ریاضت تنها بے تاثیر صحبت برائے ازالہ رزائل نفس و حصول ولایت
کفایت نمی کند و تاثیر صحبت انبیاء کہ بالا صالۃ کمالات ولایت و کمالات نبوت
نیز حاصل میسند دارند و تاثیر صالح کسانیکہ بہ تبعیت کمالات نبوت دارند چنانچہ
اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہم برائے دفع رزائل نفس و حصول ولایت
کفایت میکند لیکن نہ بآن مشابہت کہ در یک دو صحبت کفایت کند بلکه در مدتی
تاثیر صحبت دیگر اولیاء بدون ریاضت مرید تنها کفایت نمی کند کہ اگر فقط جذب از
کسی ولی بدست آید بدون ریاضت و سلوک آن است۔

فائدہ۔ جذب الہی کہ بے واسطہ انبیاء علیہم السلام است اجتناب صرف
است بچنین آنچه بواسطہ انبیاء است و آنچه بواسطہ اولیاء است ہدایت صرف
است کہ موقوف است بر نیابت و آنچه بواسطہ ارباب کمالات نبوت است
اصحاب باشند یا غیر آن اجتناب است کہ دران بوی ہدایت است یا ہدایت
است کہ دران بوی اجتناب است۔ اول را مرادیت و ثانی را مریدیت گفتن لائق است
وَاللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَن يَّشَاءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَن يَّخِيْبُ حَقُّ تَعَالٰی اجتناب
میکند ہر کرامی خواہد یعنی بدون سعی او برگزیدہ میکند و ہدایت میکند کسی را کہ

رجوع می آرد۔

مسئله۔ جذب مطلق کہ عبارت است از اجتناب چنانچہ انسبیاء را می باشد بسبب مناسبت بامبداء فیاض اولیا را ہم دست میدہد لیکن بعد حصول مناسبت تام با حق تعالیٰ چرا کہ مانع از جذب مطلق عدم مناسبت بود و آن بمناسبت تبدیل شد پس معلوم شد کہ صوفی چون بسیر مریدی واصل شود و دیگر منازل طے کردہ بمقام محبوبیت رسد و متابعت رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم محبوب خدا گردد و درین وقت اجتناب او بربنیابت موقوف نباشد پس ازان آنچہ ترقیات او را خواهد شد بسیر مرادی خواهد شد۔

مسئله گاہ باشد کہ اجتناب و جذب مطلق مرید را دست دہد و پیر او را دست ندادہ باشد پس درین صورت مرید از پیر افضل شود۔ مراد رومی از شیخ تاج الدین روایت کردہ کہ گفت کہ گاہ باشد کہ حق تعالیٰ جذب کند بندہ را بسوئے خود و هیچ استادے را بروئے نگذارد۔ از حسن پرسیدند کہ مرشد تو کیست فرمود پیش ازین عبد السلام بن شیش بود اکنون وہ در دریاست و پنج در آسمان است و پنج در زمین است از بن شیش پرسیدہ شد کہ مرشد تو کیست گفت پیش ازین حماد و باس بود اکنون اندو دریا مخورم دریائے نبوت و دریائے فتوت۔

مسئله ہر چند مرید از پیر افضل شود لیکن حق تربیت شیخ برگردن او باقی است **فائدہ۔** چون مذکور شدہ کہ ترقی در قرب از سہ چیز است برکات عبادات و تاثیر مشائخ و جذب مطلق پس باید دانست کہ از برکات عبادات قوت و وسعت اقربیت حاصل می شود لیکن در یک مقام و ترقی از مقامے بمقامے یعنی از ولایت صغریٰ بولایت کبریٰ و ازان بولایت علیاء و از اسجا بکمالات نبوت نتواند شد و از تاثیر صحبت ترقی از مقامے بمقامے حاصل می شود تا مقام شیخ و از جذب مطلق ترقیات از مقامے بمقامے

الی ما یشاء الله تعالی دست میدهد والله تعالی اعلم.

فصل در استعداد و بدانکه حق سبحانه تعالی در انسان استعداد قرب و

معرفت خود نهاده و آن استعداد مستلزم هدایت بالفعل است قال الله تعالی

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ یعنی هر آینه پدید کردیم انسان را در بهترین حقیقت

یعنی استعداد کمالات دارد پستتر و کردیم او را پائین تر از پائین تا آنکه مثل خود را یا نا چیز تر

از خود را عبادت کنند مگر کسی که ایمان آورد و عمل صالح کرد قال علیه السلام مَاصْنُ

مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى فِطْرَةٍ ثَمَرُ أَبَوَاهُ يَهُودَانِیهُ الْحَدِيثُ لیکن افراد انسانی در

کیفیت استعداد مختلف اند قال علیه السلام النَّاسُ مَعَادِنٌ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ

وَالْفِضَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا بَلِ

چنانچه در معادن اختلافست که اهل بیت ذریب در معدن آهن و نحاس نیست و

اهل بیت آهن در معدن ذریب نیست همچنین افراد انسانی قابلیات متغایره دارند

قال الله تعالی - وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا یعنی بدرستی که خدا شما را بر چند طور

پیدا کرد و این کیفیات ناشی اند از صفات نفس و عناصر از شدت و ضعف و مانند

آن و هدایت و ضلالت هر دو جائے ظاهری شود خیارکم فی الجاهلیة خیارکم

فی الاسلام بران دلالت می کند صدیق اکبر تعجب کرد و در حق عمر فرمود خیارکم فی

الجاهلیة و خوارکم فی الاسلام

و نوع دیگر است بسبب در اختلاف استعداد انسانی که حرفی او ظلال اسماء

الهی اند با ظلال یک مرتبه یا ده مرتبه یا صد مرتبه الی ما یعلمه الله تعالی

و نیز بعضی ظلال اسم الهادی اند و بعضی ظلال اسم المضل این نوع استعداد مستلزم

هدایت و ضلالت است هر که مبدء تعیین او ظل اسم الهادی است هر آینه بهدایت

خواهد رسید و هر که مبدء تعین او ظل اسم المفضل است او هر آئینه گمراه خواهد بود لیکن از بودن مبدء تعین شخص ظلال اسم الهادی لازم نیست که بدرجہ ولایت رسد اما هر کرا حق تعالی بفضیل خود بمرتبه رساند آن زمان تفرقه مراتب بسبب قرب و بعد ظلی که مبدء تعین اوست باصل ظاهر خواهد شد هر کرا مبدء تعین اعلی و اقرب باشد ولایت او اشرف خواهد بود صدیق را چون مبدء تعین دائرة ظلال نقطه اعلی بود آنحضرت در مرتبه ولایت هم اسبق و اشرف آمده.

مسئله ثمره اختلاف استعدادات بنوع ثانی یعنی باعتبار مبادی تعینات در ولایت ظاهر می شود خصوصاً در ولایت صغری و ثمره اختلاف بنوع اول در جمیع مقامات ظاهری شود چیرا که معامله بالطائف عالم امر و فیوض مبادی تعینات در ولایت صغری است چیزی از ان در ولایت کبری هم و در اکثر و اکثر ولایت کبری معامله بنفس است و در ولایت علیا با عنای سه گانه و در کمالات نبوت با عنصر خاک و ما فوق آن بهیئت وحدانی و الله اعلم.

مسئله ممکن است که بعضی اولیا از بقیه طینت بعضی انبیاء پیدا شده باشند و هم از طینت اکرم رسول الله صلی الله علیه و سلم پیدا شده باشند.

سوال. این معنی معقول نمی شود چیرا که هر کس از نطفه والدین خود پیدامی شود.

جواب. اکثر چیزها هستند که بعقل انسان ثابت نمی تواند شد از شرع ثابت

می شود یا کشف و الهام چنانچه نفس ولایت که عبارت از قرب بیچون است امام

محی السنه بغوی رحمه الله علیه در تفسیر معالم التنزیل در تفسیر کریمه: مِنْهَا

خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نَعْبُدُكُمْ وَمِنْهَا خُجِّجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى.

قول عطای خراسانی ذکر کرده که گفته نطفه که در رحم قرار می گیرد فرشته پاره خاک

می آرد از مکانی که در آن دفن کرده خواهد شد پس در نطفه می اندازد پس از خاک و

نطفه آدمی پیدامی شود. و خطیب از ابن مسعود رضی الله عنه روایت کرده که رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ما من مولود الا وفي سترته من تربته التي يولد منها فاذا اراد الى ازل عمره راد الى تربته التي خلق منها يدفن فيها رائي و ابا بكر وعمر خلفاء من توبه واحده وفيها ندفن یعنی نیست هیچ مولود مگر آنکه در ناف او خاک است که ازان پیدا شده بود پس چون بارزل عمر یعنی بوقت مرگ رسد باز گردانیده شود بہمان خاک کہ ازان پیدا شده بود و دفن کردہ شود در آن۔ بدرستی کہ من و ابو بکر و عمر از یک خاک پیدا شدہ ایم و یکجا مدفون خواہیم شد۔ میرزا محمد بخشائی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ کہ این حدیث شواہد از ابن عمر و ابن عباس و ابوسعید و ابوہریرہ۔ بعضی را بعضی فوت میدہد۔

وقتیکہ در شرح صحیح بخاری در کتاب جنائز قول ابن سیرین آورده کہ گفت اگر قسم یاد کنم صادق و شک ندارم در آنکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و ابو بکر و عمر از یک طینت پیدا شدہ اند۔ و رسول کریم عبد اللہ بن جعفر را فرمود کہ تو از طینت من پیدا شدہ و پدر تو با فرشتگان در آسمان طیران میکند و جائز است کہ خاک کہ حق تعالی برے پیغمبری مہیا کردہ باشد و از بدو خلقت زمین آن را با انوار برکات و نزول رحمت پرورش کردہ باشد از جملہ آن چیزے بقیہ مانده باشد کہ خمیرایہ شخصے از اولیاء شود۔ این امر عقلاً محال نیست و از شرع مستفاد و از کشف ثابت می شود و این را در اصطلاح اصالت گویند و صاحب اصالت در نظر کشفی چنان بنظر می در آید کہ گویا جسد او مرصع است از جواهر و اجساد دیگران از آب و گل

مسئلہ۔ اصالت ہر چند موجب فضل است اما فضیلت صاحب اصالت بر کسانیکہ فضیلت شان با جماع ثابت است لازم نمی آید۔ نمی بینی کہ عبد اللہ ابن جعفر

بموجب نص حدیث صاحب اصالت است حالانکہ عثمان و علی و حسن و حسین رضی اللہ عنہم ازوے افضل اند باجماع۔

مقام نخیم در مقامات قرب الہی۔ بدانکہ حق سبحانہ و تعالیٰ موصوف است بصفات وجودیہ حقیقیہ و اضافیہ و صفات سلبیہ و اسمائے حسنی چنانچہ قرآن و حدیث بدان ناطق است و از کشف اولیا ثابت است کہ اسمائے و صفات الہی را ظلال اند و اسماء و صفات الہی مبادی تعینات انبیاء و ملائکہ اند و ظلال مبادی تعینات دیگران اند اگر کسی گوید کہ عقل و شرع تجویزی کنی کند کہ اسماء و صفات الہی را ظلال باشند۔ خود مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ در مکتوب صد و بیست و دوم از جلد ثالث نوشتہ اند کہ واجب تعالیٰ را ظل نبود کہ ظل موصوف تولید مثل است و نبی از ثنائیہ عدم کمال لطائف اصل۔ ہر گاہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم را از لطافت ظل نبود خدا محمد را چگونه ظل باشد۔ جواب گفتہ شود کہ مراد از ظلال نہ آنست کہ عوام آنرا فہمند بلکہ مراد آنست کہ لطائف اند از مخلوقات الہی کہ آن را نسبت تام است با اسماء و صفات الہی کہ بدان مناسبت واسطہ می شوند برائے رسانیدن فیض وجود و توابع وجود از اسماء و صفات الہی با عالمیان بدین مناسبت آن را بنا بر مسامحت ظل گفتہ می شود یا در حالت سکر ظل دانستہ می شود چنانچہ حضرت مجدد و رہمان مکتوب نوشتہ اند کہ این قسم علوم اگر اثبات نسبت نماید در میان واجب تعالیٰ و ممکن کہ شرع مابہ ثبوت آن وارد نشدہ است ہمہ از معارف سکر یہ است۔ موجود در خارج بالذات بالاستقلال حضرت ذات است و صفات ثنائیہ حقیقیہ او تعالیٰ و تقدس ماسولے آن ہرچہ باشد بایجاد او تعالیٰ موجود گشتہ است و ممکن و مخلوق و حادث است و بیچ مخلوق ظل خالق نیست۔ این علم ظلیت عالم سالک را در راہ بسیار بکار می آید و نشان کشن باصل می برد۔

وفقیہ گوید آنچه در حدیث وارد شدہ است إِنَّ لِلّٰہِ تَعَالٰی سَبْعِیْنَ اَلْفَ حِجَابٍ
 ثَمَّ نُورٌ وَظُلْمٌ لَوْ کَشَفَ لَاحْرَقَتْ سُبْحَاتُ وَجْہِہٖ مَا اَنْتَہٰی اِلَیْہِ
 بَصَرُہٗ مِنْ خَلْقِہَا۔ یعنی بدستیکہ برائے خدائے تعالیٰ ہفتاد ہزار حجاب اند
 از نور و ظلمت اگر دور می شدند آن حجاب ہا ہر آئینہ می سوخت روشنی روئے او بابت
 بصر او از خلق او۔ و حدیث دیگر نیز مسلم روایت کردہ است حِجَابُہُ النُّورِ لَوْ کَشَفَ
 لَاحْرَقَتْ سُبْحَاتُ وَجْہِہٖ مَا اَنْتَہٰی اِلَیْہِ بَصَرُہٗ مِنْ خَلْقِہٖ یعنی حجاب
 او تعالیٰ نور است اگر دور می شد ہر آئینہ می سوخت روشنی روئے او بابت
 بصر او از خلق او و در حدیث دیگر آمدہ است کہ جبریل گفت :- یَا مُحَمَّدُ دَنُوْتُ
 مِنْ اللّٰہِ دُنُوًّا دَنُوْتُ مِنْہُ قَطُّ فَقَالَ کَیْفَ کَانَ یَا جِبْرِیْلَ قَالَ کَانَ
 بَیْنِیْ وَبَیْنَہُ سَبْعُوْنَ اَلْفَ حِجَابٍ مِّنْ نُورٍ۔ یعنی اسے محمد نزدیک شدم من
 از خدا بحدیکہ گاہے نزدیک نشدہ بودم او را بن چہین۔ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمود کہ چگونه بود اے جبریل گفت کہ میان من و او ہفتاد ہزار پردہ از نور بود شاید کہ مراد
 از بن حجاب ہمیں ظلال باشند یعنی اگر خلقت ظلال نبوے عالم معدوم شدے لغت
 ذَاتِہٖ تَعَالٰی عَنِ الْعَالَمِیْنَ۔ یعنی بسبب بے پروا بودن ذات او از عالمیان و لفظ
 سبعون در کلام عرب برائے کثرت می آید

و آنچه در حدیث حجب نور و ظلمت وارد شدہ موید قول صوفیان است کہ
 مبادی تعینات مومنین حجب نورانی اند کہ ظلال اسم الہادی اند و مبادی تعینات کفار
 حجب لماتی اند کہ ظلال اسم المضل اند غوث الثقلین می فرماید

خَرَقْتُ جَمِیْعَ الْحُجُبِ حَتّٰی وَصَلْتُ اِلٰی مَقَامٍ لَّقَدْ کَانَ جَدِّیْ فَادْنٰنِیْ

یعنی دریدم تمام حجاب ہا تا کہ رسیدم من جایکہ بود جد من پس نزدیک کرد۔ اما آنکہ
 تجاوز کردم از جمیع مراتب ظلال کہ ولایت صغری از ان عبارت است و رسیدن بمبدی تعین

محمد صلی اللہ علیہ وسلم کہ در مرتبہ صفاست کہ آن را ولایت کبریٰ نامند۔

سوال۔ اسما و صفات الہی و ظلال آنرا چرامبد تعیین انسان می گویند۔

جواب۔ چون دانسته شد کہ إِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ پس برائے آن

صفات و ظلال برائے رسانیدن فیض الہی از وجود و توابیع وجود واسطہ می شود

سوال۔ تعیین ہر شخصے فرع وجود است یا ہمیں وجوہ چنانچہ در حلقہ مقرر است

پس اسما و صفات بانفسہا مبادی تعینات عالم می تواند شد پس وجود ظلال چه

در کار است و اگر مبادی تعینات نمی تواند شد پس مبادی تعینات انبیاء و

ملائکہ چگونه شدند۔

جواب۔ آنکہ مبادی تعینات می تواند شد لیکن در پیدایش ظلال و ساختن

آن واسطہ برائے رسانیدن فیض حکمتی خواهد بود واللہ تعالیٰ اعلم۔ اگر تمام مبادی تعینات

صفات و اسما بانفسہا می بودند تمام عالم در رنگ انبیاء و ملائکہ معصوم می بودند

مقتضائے ذات ہر یک جذب مطلق می بود و مقتضائے صفات جلالی و جمالی آن بود

کہ بعضے مومن باشند و بعضے کافر و بعضے صالح و بعضے فاسق تا آثار رحمت و قہر و غیرہ

صفات ہم بمنصہ ظهور آید۔ قال اللہ تعالیٰ: وَكُوشِعْنَا لِأَتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ لِّهَذَا هَا

وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۝

یعنی اگر میخواستیم ہر آئینہ میدادیم ہر کس را ہدایت او و لیکن ثابت شدہ است

تقدیر از من ہر آئینہ پر خواہم کرد و جہنم از جنیان و آدمیان

فائدہ۔ تفاوت در مبادی تعینات انبیاء و ملائکہ آنست کہ در صفات الہی

دو اعتبار جاریست۔ یکے جہت وجودشان فی انفسہا۔ دوم جہت قیامشان بذات

حق تعالیٰ۔ پس صفات از جہت اول مربی انبیاء اند و جہت ثانی مربی ملائکہ اند

پس ولایت ملائکہ نسبت بولایت انبیاء اعلیٰ و اقرب است بسوئے خدائے تعالیٰ

لیکن ملائکہ را از مقام خود ترقی نیست کہ مفہوم کریمہ و مآویہ الالہ مقام معلوم
یعنی نیست کسے از مایہی ملائکہ مگر آنکہ اورا مقام است معلوم کہ ترقی از ان نیست و
انبیاء را ترقیات است ہم بمقام ملائکہ و ہم بالاتر از ان کہ کمالات نبوت و رسالت و
کمالات اولوالعزم اند الی غیر ذلک ازین ہمت انبیاء از ملائکہ فضل گشتند
چنانچہ عقیدہ اہل حق است چون این ہمہ تمہید مذکور شد

پس بدانکہ بسبب ریاضت و عبادت و متابعت صاحب شریعت صلی اللہ
علیہ وسلم و تاثیر صحبت آن سرور علیہ الصلوٰۃ بے واسطہ یا بواسطہ کثیرہ چون صوفی از
مقام خود در اقربیت حق سبحانہ تعالیٰ ترقی میکند با آنکہ آن صوفی را با جناب الہی القدر
قرب بہر سہ کہ اصل اورا است یعنی ظل را کہ مبدء تعین اوست آن زمان بر صوفی در اصطلاح
اطلاق ولی کردہ می شود و مراتب قرب ہر چند بیچون و بیچگونہ اند لیکن در عالم
مثال تمام عالم بصورت دائرہ بنظر کشفی می در آید و آن را عالم امکان می گویند و عرش
مجید بصورت قطر و اثرہ بنظر سیر می آید و در قوس تحتانی عناصر اربعہ و نفس مشہود میگردد و
لطائف پنجگانہ عالم امر در قوس فوقانی ظاہری شود و از گذشتن آن ظلال اسما و صفات
ہم بصورت دائرہ مشہود می شود و صوفی خود را در عالم مثال می بیند گویا سیری کند ترقی
می نماید تا بحدی کہ در دائرہ ظلال داخل می شود و با اصل خود می رسد و در رنگ اصل
می یابد و بوجود اصل باقی می بیند و خود را در ان فانی و مستہلک می بیند بقسمی کہ از
خود هیچ عین و اثر نمی یابد و بوجود اصل باقی می بیند و این سیر را در اصطلاح سیر الی اللہ
گویند و این دائرہ ظلال دائرہ ولایت صغری و ولایت اولیا باشد

اکثر اولیاء ہمیں ظلال را دائرہ صفات گفتند و صفات را عین ذات دانستند
در رسالت سکر بانا الحق قائل شدہ اند بعد از ان چون از مبدء تعین خود ترقی کردہ
در دائرہ ظلال سیر واقع شود آن سیر را سیر فی اللہ می گویند و در حقیقت این

سیر الی اللہ است

فائدہ۔ بدان اے برادر کہ ہر چیز صفات حقیقیہ حق تعالیٰ ہفت اندیاہشت
اند چنانچہ علما کلام بدان تکلم کردہ اند اما جزئیات آن صفات وغیرہ نہایت ندرند اسما
حسنہ عبارتے بودند در آن احادیث دیگر اسما و در تورات ہزار اسم مذکور شدہ۔ اما
در آن منحصر نباید دانست کہ نہایت ندرند حق تعالیٰ می فرماید۔ وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ
مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمْدُكُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ
كَلِمَاتُ اللَّهِ۔ یعنی اگر تمام اشجار زمین قلم ہاشوند و دریا و ہفت دریا دیگر انجمن
سیاہی باشند کلمات الہی بپایان نرسند یعنی کلمات مدح کہ بر صفات کمالات
دارند تمام نشوند چنانچہ سعدی گفته ۛ

چشمش غایتے وارد نہ سعدی سخن بپایان ہمیر و ششہ مستقی و دریا ہمچنان باقی

چنانچہ صفات حق تعالیٰ غیر تنہا ہی اند ظلال صفات ہم غیر تنہا ہی اند حق تعالیٰ
می فرماید ایہ۔ مَا عِنْدَ كُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ۔ یعنی ہر چیز نزد شما است
فانی است و ہر چیز نزد خداست باقی است پس اگر در ولایت صغری و مراتب ظلال
کسے تفصیل سیر کند ابدالاً و منقطع نشود لیکن ہر کس در مراتب ظلال ہر قدر کہ در حق او
مقدر است سیر می کند و نیز ظل را ظلے باشد و آن را ظلے دیگر در مرتبہ ثانیہ و ثالثہ درابعہ
الی ما شاء اللہ می باشد۔ صوفی در مرتبہ ترقی عروج کردہ با اصل خود میرسد و در آن
فانی می شود و ازان ترقی کردہ در اصل آن فانی می شود ہمچنین بہر ظل کہ میرسد خود را
در آن فانی و مستملک می بیند و بوجدان باقی مے نماید ہمین است معانی بیت
مولانا مے رومی کہ گفته ۛ

ہم قصد و ہفتاد قالب دیدہ ام ہمچو سبزہ بار بار ویدہ ام
بعد ازان اگر عنایت شامل حال صوفی شود ازان جا عروج واقع شود و مبتا بعت

پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم دخول دائرۂ اسما و صفات میسر گردد کہ اصل این دو اظلال است و سیریکہ در آن واقع شود سیر فی اللہ خواهد بود و شروع در ولایت کبرئے خواهد بود کہ ولایت انبیا علیہم السلام است۔ دیگران را بہ تبعیت این دولت رسیدہ ہر کرار رسیدہ نہایت عروج لطائف پنجگانہ عالم امر نہایت این دائرہ است۔ بعد از آن بحض فضل الہی جل شانہ ازین مقام عروج واقع شود۔ سیر دائرہ حصول اینہا خود بود و اگر گذشت آن دائرہ اصول و بعد از طے آن دائرہ فوقانی ظاہری شود حضرت مجدد الف ثانی می فرمایند کہ چون غیر قوسے ظاہر نشدہ بہمان قوس اختصار کردہ اندرین ہر خواہد بود کہ بر آن اطلاع نہ بخشیدند و این اصول سہ گانہ اسما و صفات کہ مذکور شدند مجرد اعتبارات اند در حضرت ذات تعالیٰ و تقدس حصول کمالات این اصول سہ گانہ مخصوص بنفس مطمئنہ است و حصول اطمینان نفس ہمدین موطن میسر گردد و در ہمین مقام شرح صدر حاصل می شود و سالک با سلام حقیقی مشرف میگردد و نفس مطمئنہ بر تخت صدر جلوس می فرماید و بمقام رضا ارتقا می نماید این موطن منتہائے ولایت کبری انبیاء است۔

حضرت مجددی فرمایند کہ چون سیر تا باین جا رسانیدم متوہم شد کہ کار تمام شد ندا دادند کہ این ہمہ تفصیل اسم الظاہر شد کہ یکباروئے طیران است و اسم الباطن متعلق از مبادی تعینات ملاء اعلیٰ است و شروع درین سیر نمودن قدم نهادن است در ولایت علیاء ولایت ملائکہ۔ حضرت مجددی فرمایند کہ بعد از حصول دو جناح اسم الظاہر و اسم الباطن چون طیران واقع شد معلوم شد کہ ترقیات بالاصالت نصیب عنصرناری است و عنصر ہوائی و عنصر آبی کہ ملائکہ را ازین عنصر سہ گانہ نصیب است چنانچہ وارد شدہ کہ بعضی از ملائکہ از نار و تلخ مخلوق اند و تسبیح شان سُبْحَانَ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ النَّارِ وَالْخَلِجِ است۔

و فوق آن بفضل الهی چون سیر واقع شود شروع در کمالات نبوت خواهد بود حصول این کمالات مخصوص انبیاء است علیهم السلام و ناشی از مقام نبوت است کمال تابعان انبیاء را نیز به تبعیت از آن کمالات نصیب است و در میان لطائف انسانی حظ وافر از این کمالات بعنصر خاک است و سایر عناصر و لطائف عالم خلق و عالم امر تابع آن هستند و چون این عنصر مخصوص به بشر است خواص بشر از خواص ملائکه فضل گشتند کمالات جمیع ولایت صغری و کبری و علیا همه ظلال کمالات نبوت و شرح و مثال آنست در دایره کمالات نبوت چون بمركز میسرسان آن مركز بصورت دایره ظاهری شود و آن دایره کمالات رسالت است که با اصالت بانبیاء مرسل مخصوص است دیگر هرگز ابدیسر شود و بطیفیل و تبعیت میسر شود و چون بمركز آن دایره ثانی رسیده می شود آن مركز هم بصورت دایره ظاهری شود که آن دایره کمالات اولوالعزم است عالی است از مثالیت انبیاء اولوالعزم را چون این منصب دهند قیام اشیا برے باشد بعضی صاحب دولتان از اولیا باشند که به تبعیت انبیاء این منصب برے عطا می شود.

حضرت مجددی فرمایند که چون این سیر با انجام رسانیدم مشهود گشت که اگر بالفرض قدم دیگر در سیر افزایش در عدم محض خواهد افتاد اذ لیس و راءه الا العدم المحض ای فرزندان این ماجرا در تو هم نیفتی که عتقاد در شکار آمد فهو سبحانه بعد و راء التوراة و راء التوراة یعنی حق تعالی هنوز وراء التوراة پس و راء التوراة است این در اثبت نه باعتبار حجب است چه حجب تمام مرتفع گشته بلکه باعتبار ثبوت عظمت و کبریائی است که مانع ادراک است فهو سبحانه اقرب فی الوجود و ابعد فی الوجود ان - یعنی حق تعالی در وجود قریب تر است و در ادراک بعید تر بعضی کمال مرادان باشند که درون سادات عظمت و کبریائی بطیفیل انبیاء

علیهم السلام ایشان را جاده بند و محرم بارگاه سازند فَعُوْصِلَ مَعَهُمْ مَا عُوْصِلَ
این معاملة مخصوص بهیئت وحدانی انسانست که از مجموعه عالم خلق و عالم امر ناشی گشته
مع ذالک رئیس درین موطن سیر عنصر خاک است کمالات این مقام مخصوص بهیئت
وحدانی است این چنین کس بعد قرون متطاو له هزار ها ساله پیدامی شود و ظهور مرادات
عظمت و کبریائی متعلق بحقیقت کعبه ربانی است۔

حضرت مجددی فرمایند بعد از مرتبه علیاء نور صرف که آن را این فقیه حقیقت کعبه
ربانی یافته مرتبه ایست بس عالی که حقیقت قرآن است کعبه بحکم قرآن قبله آفاق شده
حضرت شیخ سیف الدین می فرمودند که علامت انکشاف الوار قرآن مجید غالباً درود
ثقلی بر باطن عارف است گویا کریمه راناک سئل فی علیک قولاً ثقیلاً بد رستیکه
ما بر تو نازل کنیم کلام ثقیل ایما باین معرفت دارد۔

حضرت مجددی می فرمایند که فوق این مرتبه مقدسه مرتبه ایست بس عالی که حقیقت
صلوة است تواند بود که ایما باین حقیقت صلوة رفته باشد آنچه در قصه معراج آمده
که قِفْ يَا مُحَمَّدُ فَإِنَّ اللَّهَ يُصَوِّتُ - یعنی باش اے محمد که خدا نماز می گذارد
یعنی عبادتیکه شایان مرتبه تجرد و تنزه بود مگر از مراتب وجود صادر گردد فهو العابد
وهو المعبود - درین مرتبه کمال وسعت و امتیاز بیچونست - حضرت عروة الوثقی
می فرمایند که استلذاذیکه در حین ادائے صلوة است نفس را در آن حظ نیست و در
عین التذاذ در ناله و فغانست و رتبه نماز در دنیا رتبه رویت است در آخرت حضرت
مجددی فرمایند که دولت رویت که سرور عالمیان را در شب معراج و بهشت میسر
شده بود در دنیا در نماز میسر می شد و لهذا فرمود الصلوة مغرأج المؤمنین و فرمود
أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِي الصَّلَاةِ -

حضرت عروة الوثقی می فرمایند هر چند در دنیا رویت نیست اما کالرویت

است یعنی در نماز حضرت مجددی فرمایند مرتبه مقدس که فوق حقیقت صلوٰۃ است استحقاق معبودیت صرف است و آن فوق را ثابت است در آن موطن وسعت نیز کوتاهی می نماید اگر چه بی چون باشد اقدام تحمل انبیاء و اکابر اولیاء علیهم السلام را سیر تا نهایت مقام حقیقت صلوٰۃ است و فوق این مقام معبودیت صرف است که هیچ کس را ازان دولت نیست لیکن الحمد للہ سبحانه که نظر را از انجا منع نه فرموده اند و بخت در استعداد گنجایش داده عم بلا بودی اگر این هم نه بود و حقیقت کلمه لا اله الا الله درین موطن محقق می گردد و معنی لا اله الا الله نسبت بحال منتہیان لا معبود الا الله چنانچه در شرع معنی این کلمه قرار یافته و لا موجود و لا وجود و لا مقصود گفتن نسب بمبتدیان اوسط است و لا مقصود و فوق لا موجود و لا وجود است و فوق آن لا معبود الا الله درین مقام ترقی در نظر وحدت بصروالاسته بعبادت صلوٰۃ است نه عبادت دیگر مگر در تکمیل صلوٰۃ مدد فرماید و نقص آن را تلافی کند۔

فصل در ولایت صغری۔ اکثر اولیاء که سوائے یک مقام ولایت که حضرت محمد رضی اللہ عنہ آن را ولایت صغری می نامند چون دیگر مقام ثابت نمیکند تعیین اول که آن را بوحدهت تعبیری می کنند و مرتبه اجمال و حقیقت محمدی میگویند و تعیین ثانی که بوحدهانیت تعبیری می کنند و مرتبه تفصیل و حقایق ممکنات میگویند در همان مقام اثبات می نمایند و حضرت مجدد رضی اللہ عنہ می فرمایند که ولایت صغری دائره ظلال حقایق ممکنات است سوائے انبیاء و ملائکه علیهم السلام حقایق انبیاء یعنی مبادی تعینات آنها نفس صفات است که بولایت کبری تعبیر کرده شد و حقایق ملائکه بولایت علیا تعبیر کرده فرق بین الولاتین سابق مذکور گردید و نقطه اعلی از ولایت کبری حقیقت محمدی گفته که آن را بصفات العلم یا شان العلم تعبیر فرموده اند۔

این مکشوف آنحضرت پیش از وصول بکمالات نبوت بود بعد از آن که بکمالات نبوت و رسالت و اولوالعزم مشرف شدند بر آنحضرت ظاہر شد کہ تعین اول تعین وجودیست کہ رب ابراہیم خلیل الرحمن است و مرکز کہ اشرف و اسبق اجزاء اوست حقیقتہ محمدیست۔

بعد از آن بر آنحضرت ظاہر شد کہ تعین اول صفت حب است محیط دائرہ خلقت است کہ مبدء تعین خلیل الرحمن ابراہیم علیہ السلام است و مرکز محبت است چون بر مرکز رسیدہ شود آنہم دائرہ ظاہری شود کہ محیط آن محبت صرفہ است کہ مبدء تعین موسی کلیم اللہ است علیہ السلام و مرکز آن محبوبیت است کہ مبدء تعین رسول کریم است صلی اللہ علیہ وسلم و آن مرکز چون دائرہ ظاہری شود محیط آن محبوبیت متمزجہ است و مرکز آن محبوبیت صرفہ و آن حقیقتہ الحقائق است۔ معاملہ محبوبیت متمزجہ باسم مبارک محمد تعلق دارد و محبوبیت صرفہ باسم مبارک احمد صلی اللہ علیہ وسلم پس برائے سرور کائنات دو ولایت است ولایت محبوبیت متمزجہ کہ آن را حقیقتہ محمدیہ گویند ولایت محبوبیت صرفہ کہ آن را حقیقتہ احمدیہ گویند و ہمین تعین اول است فوق آن لا تعین است کہ در آن سیر قدمی را گنجائش نیست۔ و ترقی فوق تعین اول کہ حقیقتہ احمدیست ممکن نیست لیکن قریب مرض موت در آخر عمر حضرت مجدد رضی اللہ عنہ را بہ تبعیت و طفیل رسول اکرم صلی علیہ وسلم ترقی از آنجا کہ واقع شدہ بسیر نظری بود نہ بسیر قدمی حضرت عروۃ الوثقی می فرمایند کہ این معنی از آنحضرت یعنی حضرت مجدد در همان مجلس استفادہ نمودہ۔

سوال۔ وجہ تعارض کشف اولیاء و کشف حضرت مجدد در تعین اول چیست۔
جواب۔ حضرت محمد صلی علیہ وسلم فرمایند کہ ظل شی بسا است کہ خود را باصل شی وانماید و سالک را بخود گرفتار می سازد پس آنان در تعین ظل تعین اول اند کہ در وقت

شروع بر عارف بر اصل تعین اول کہ تعین حبی است ظاہر گشتہ۔

سوال۔ علم از صفات حقیقیہ است و حب از صفات اضافیہ و وجود بر حب
اسبق است چہ حب فرع وجود است انہا را ظل تعین حبی گفتن راست نیاید۔

جواب۔ علم از صفات حقیقیہ است داخل مرتبہ لا تعین است و مبادی تعینات
ہمہ اعتبارات است اول اعتباریکہ بظہور آمد حب است اگر حب نبودے ہیچ
مخلوق نشدے و در حدیث قدسی آمدہ کُنْتُ کَنْزًا خُفِيًّا فَأَحْبَبْتُ
أَنْ أُعْرِفَ۔ اعتبار ثانی وجود است کہ مقدمہ ایجاد است تعین وجود گویا ظل است
تعین حبی راجع تعالی صفات خود را و کمالات خود را و ہم ذات خود را می دانند پس صفات
حق تعالی کہ در مرتبہ علم اند دائرہ ولایت کبری و ولایت علیا است و ظلال آن صفات
ولایت صغری۔ و ذات بیچون کہ در مرتبہ علم است و صول بان کمالات نبوت کمالات
رسالت و کمالات اولوالعزم است و حقیقتہ قرآن و حقیقتہ صلوٰۃ و معبودیت صرفہ
اعتبارات اند نفس الامر خارج از مرتبہ علم کہ آن را وجود نفس الامریت مثلاً زید و خارج
موجود است و وجود او امریت اعتباری کہ در خارج موجود نیست امانہ اعتباری کہ موقوف
بر اعتبار معتبر باشد بلکہ نفس الامریت چنانچہ حضرت مجدد بطور سوال و جواب
فرمودند۔

سوال۔ تعین اول وجودی است و وجود او در خارج موجود نیست نزد این بزرگواران
چیزے بجز ذات خدائے تعالی موجود نیست و دران خارج از تعینات و تنزلات
نامے و نشانے نہ و اگر ثبوت علمی گویم لازم آید کہ تعین علمی از و سابق باشد بان خلاق
مقدر است۔

جواب۔ گویم امر ثابت است اگر ثبوت خارجی گویم بان معنی کہ ماورائے علم او
را ہم ثبوتے است گنجائش داد و اللہ سبحانہ اعلم۔ حضرت عروۃ الوثقی می فرمایند

کہ باید دانست کہ معنی تعین اول و تعین ثانی آن نیست کہ حق تعالیٰ تنزل کردہ حب شد یا وجود شد بلکہ معنی آن ظہور است کہ لائق است بہ تنزیہ و مناسب کلام انبیا است علیہم السلام یعنی صادر اول رسول فرمود صلی اللہ علیہ وسلم اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ نُورًی۔

فصل۔ باید دانست کہ در ہر مقام ولایت و کمالات نبوت و رسالت و حقانی صوفی را دو حالت است یکہ انقطاع از خلق و توجہ بسوئے حق بمقتضائے وَ اذْکُرْ اَسْحَرَ رَبِّکَ وَ تَبَتَّلْ اِلَیْہِ تَبَتُّیْلًا یعنی یاد کن نام پروردگار خود را و منقطع شواز غیر او بسوئے او منقطع شدنی۔ دوم رجوع عن اللہ یا اللہ یعنی باز تجدید مناسبت بخلق کہ از لوازم مقام تبلیغ و ارشاد است حق تعالیٰ فرماید لَوْ جَعَلْنَاکَ مَلَکًا لَّجَعَلْنَاکَ رَجُلًا یعنی اگر رسول را فرشتہ کردیم ہم بصورت مردے کردیم اگر فرشتہ را بہ پیغمبری می فرستادیم اورا بصفات آدمیان می ساختیم تا در میان مفیض و مستفیض مناسبت باشد کہ بے مناسبت اخذ فیض نمی شود۔ در حالت اولی در نظر کشفی چنان می نماید کہ گویا بسوئے خدا سیر میکند و در حالت ثانیہ بنظر می آید کہ گویا از جناب حق بسوئے خلق می آید درین حالت صوفی غمگین می شود و ہر قدر کہ نزول اتم باشد فیض او در عالم بسیار سیرایت میکند۔
فائدہ۔ خواندن سورہ سج اسم در عروج تاثیر دارد۔

فصل۔ این ہمہ مقالات در عروجات کہ در میان آمدہ بعد ہر سال حق تعالیٰ بمجدد الف ثانی عطا کرو کہے از اولیاء سابق بان لب نکشودہ۔ این ہمہ مبنی بر آنست کہ درین اتم سابقہ برائے ہدایت خلق در ہر قرن و ہر قریہ انبیاء مبعوث می شدند حق تعالیٰ می فرماید۔ وَ لَیْسَ مِنْ قَرْیَۃٍ اِلَّا فَیْہَا نَذِیْرٌ یعنی نبود هیچ شہر مگر آنکہ گذشت دروے پیغمبرے۔ و بعضے از آنها بمرتبہ رسالت میرسیدند چنانچہ

در حدیث است عدد انبیاء یک لکھ و بہت و چار ہزار و عدد رسل سہ صد و سیزدہ
است و بعد ہزار سال یا قریب آن پیغمبرے اولوالعزم مبعوث نمی شد بعد ہزار سال از
آدم نوح علیہ السلام و همچنین بعد ابراہیم و بعد موسیٰ و بعد عیسیٰ علیہ السلام
و بعد احمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین شدند۔

بعد وفات او اولیاء امت او در ہدایت خلق نیابت آن حضرت کردند رسول خدا
صلی اللہ علیہ وسلم فرمود **وَالْعُلَمَاءُ وَرِشَّةُ الْأَنْبِيَاءِ** یعنی علما و ارثان پیغمبران
اند و در میان آنها شخصی مثل رسولان در میان انبیاء بر سر ہر صدہ بمزید فضل امتیاز
یافتہ و تجدد کردہ۔ ابو داؤد وغیرہ از آن حضرت علیہ السلام روایت کردند **إِنَّ اللَّهَ
يَبْعَثُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ مِائَتِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ فِيهَا
أَمْرَ دِينِهَا**۔ یعنی حق تعالی مبعوث خواهد کرد درین امت بر ہر صدہ شخصی را
کہ تجدد دین کند۔

و چون ہزار گشت و نوبت اولوالعزم رسید حق تعالی موافق عادت قدیم
برائے ہزارہ دوم مجدوے پیدا کرد کہ در سایر اولیاء مجددان مثل اولوالعزم باشد در انبیاء
و رسولان و اورا از بقیہ طینت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم آفرید و این مقامات کمالات
و ادکے کسے ندیدہ بود و بطفیل او این کمالات در آخر زمان شائع و جلوه گردانید۔ از ابن امام
جعفر صادق رضی اللہ عنہ روایت میکند او از پد و جد خود رضی اللہ عنہم کہ رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم فرمود: **أَبَشِّرُوا وَاسْتَبْشِرُوا إِنَّهُمَا مَثَلُ امْرِئٍ مَثَلُ غَيْثٍ
لَا يَدْرِي أَحَبُّكَ خَيْرٌ أَمْ أَوَّلُهُ أَوْ كَحَدِ يَقْلَةٍ أَطْعَمَ فَوْجًا مِنْهَا عَامًّا
ثُمَّ أَطْعَمَ فَوْجًا مِنْهَا عَامًّا لَعَلَّ آخِرُهَا فَوْجًا أَنْ يَكُونَ أَعْمَا مِنْهَا
عَرَضًا وَأَعَمَّقَهَا عُمُقًا وَأَحْسَنَهَا حُسْنًا**۔ یعنی خوشی دہ باشید و خوش باشید
بدرستی کہ حال امت من مانند حال باران است و ریافتہ نمی شود کہ آخر آن بہتر است

یا اول آن یا حال امت من مانند باغ است خورانبده می شود من ازان باغ قسمی از میوه
سلے و قسمی در سلے دیگر شاید کہ قسم آخر آن پناور تر باشد در پناوری و عمیق تر
باشد در عمیق و خوب تر باشد در خوبی۔

و از ابی ہریرہ در کتاب الزہد بہیقی آورده و همچنین از ابن عباس مرویست کہ رسول
خدا فرمود صلے اللہ علیہ وسلم مَنْ تَمَسَّكَ بِسُنَّتِي عِنْدَ فُسَادِ أُمَّتِي
فَلَهُ أَجْرُ صَائِتٍ شَهِيدٍ۔ یعنی ہر کہ لازم گیرد سنت مرا نزد فاسد شدن امت
من اورا ثواب صد شہید باشد۔ ازین احادیث معلوم می شود کہ بعضی مردم در آخر
زمان باشند کہ علوم و کمالات شان پناور تر و عمیق تر و نیک تر باشند از دیگران
و ہر کہ سنت را محکم گیرد و در زمان فساد امت و غلبہ کفر و معاصی اورا ثواب برابر
صد شہید باشد و اللہ اعلم۔

خاتمہ در سلوک نقشبندیہ جمیع مسلمانان را خصوصاً صوفیان طریقہ نقشبندیہ
را کہ بنائے طریقی شان مختصر است بر اتباع سنت لازم است کہ خدمت فقہ و حدیث
نمایند تا فرائض و واجبات و محرمات و مکروہات و مشتبہات و سنن پیغمبر صلے اللہ علیہ
وسلم در عبادات و عادات دریا بند و مہما مکن در اتباع سنت کوشند خصوصاً در
اتباع فرائض و واجبات و پرہیز کردن از مکروہات و مشتبہات رعایت سنت
محکم گیرند۔

در طہارت بدن و ثوب و مکان و سائر شرائط نماز احتیاط کلی نمایند اما در طہارت
ظاہری بمرتبہ و سوا کس نرسانند کہ مذموم است و نماز پنجگانہ در مساجد بجماعت گذارند
بقسمی کہ تخریمہ اولی فوت نہ شود۔ کثرت جماعت و بہترین کس را امام طلب نمایند در
حدیث آمدہ اَلْاِمَامُ ضَامِنٌ یعنی نماز مقتدی در ضمان نماز امام است۔ پس ہر قدر
کہ امام کامل تر باشد نماز کامل تر میسر می شود و جمعہ از دست ندہند و جمیع سنن و آداب

نماز رانیک رعایت کنند و نماز باطمینان تمام گذارند و قرآن بتصحیح و بتجوید و حسن صوت
بے تغنی بخوانند و نماز را در اوقات مستحبہ ادا کرده باشند و سنن راتبہ کہ دو روزہ رکعت
اند و نماز تحبہ کہ آنهم سنت مؤکدہ است از دست ندہند۔

و روزہ ماہ رمضان مبارک با احتیاط ادا کنند و از سخن لغو یا گناہ یا غیبت ثواب
روزہ از دست ندہند و نماز تراویح و ختم قرآن و اعتکاف عشرہ اخیرہ رمضان
لازم گیرند و ولیۃ القدر را جوایان باشند و اوقات ذکر را معمور دارند و اگر مالک
نصاب نامی باشند ادائے زکوٰۃ فرض است۔

لیکن درین باب سنت آنست کہ زیادہ از حاجت ضروری مال نگاہ ندارند رسول
کریم صلی علیہ وسلم یک یک را از ازواج مطہرات بعد فتح خیبر در سالے شش صد
من جو خرما میدادند و در ملک خود یک درہم نگاہ نمیداشتند۔
و از کسب حلال خورده باشند و در بیع و شرا و غیرہ عقود رعایت مسائل
فقہ لازم گیرند و از مشتبہات پرہیز نمایند۔

و در ادائے حقوق الناس سعی بلیغ نمایند۔ اگر در ادائے حقوق اللہ تقصیر واقع شود۔
امید مغفرت بشفاعت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم و پیران عظام قوی است۔ اما
حقوق الناس در بخشش نمی آیند۔

و نکاح سنت پیغمبر است۔ اما اگر ادائے حقوق آن نتواند کرد درین زمانہ بخوف فوت
اکثر فرایض و سنن اگر از ان باز ماند بہتر باشد درین باب کلام مختصر نوشتہ شدہ
تفصیل آن از کتب فقہ و حدیث باید جست۔

بعد ادائے فرائض و واجبات و اجتناب از مکروہات و مشتبہات بر صوفی لازم است
کہ اوقات بذکر الہی معمور دارند و در بطالت نگذارند و حدیث آمدہ کہ اہل جنت حسرت
نکنند مگر بر ساعی کہ ذکر خداے تعالیٰ نکردہ باشند پیش از فنا نفس بکثرت نوافل و

تلاوت قرآن ترقی در قرب دست ندهد حق تعالی می فرماید لَا يَمَسُّهُ إِلَّا
الْمُطَهَّرُونَ ۝ یعنی قرآن را بدون پاکی مس نکند چنانچه طهارت ظاہری شرط
نماز است۔ بدون طهارت از زائل نفس برکات نماز و تلاوت حاصل نتوان کرد
چنانچه در ظاہر از الہ کفر بکلمہ لا الہ الا اللہ است۔ همچنین از الہ کفر باطنی از کلمہ لا الہ الا
اللہ می شود رسول کریم می فرماید جَدِّ دَوَائِيْهُمَا نَكْرُ يَعْنِيْ اِيْمَانُ خُودِ رَا تَا زِه
کنید مردم پر سیدند چگونه ایمان را تازه کنیم فرمود بتکرار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ۔
جمع مشایخ سلاسل برائے مریدان ہمین ذکر لا الہ الا اللہ مقرر داشته اند بعضی
بجہر میگویند و ازان می جویند و نقش بند ذکر جہر را بدعت دانستہ اند بذکر خفی
اکتفا کرده اند۔ پس برائے فنا قلب وغیرہ لطائف عالم امر ذکر لا الہ الا اللہ بحس
نفس مفید میدانند و دم را زیر ناف بند کرده و کارا در خیال از ناف تا دماغ و کلمہ
اَللّٰہ را از دماغ بروش راست تا لطیفہ روح کہ زیر پستان راست است
فرودی آرند و کلمہ اَللّٰہ از انجا بقلب کہ زیر پستان چپ است ضرب میکنند اینچنین
بملاحظہ معنی کہ تسبیح مقصود نیست جز ذات پاک او بر عایت طاق بعمل می آرند و این را
وقوف عددی گویند۔ این عمل از خواجہ عبدالنحس التی غجدوانی و او را از حضرت خواجہ
کائنات رسیدہ و برائے فنائے نفس تکرار کلمہ طیبہ بملاحظہ معنی بزبان مفید است
کہ نفس از عالم خلق است و بعد حصول فنائے نفس در مقام کمالات نبوت و فوق آن
ترقی بتلاوت قرآن و کثرت نماز است۔ چنانچه بالا در میان مقامات مذکور شدہ۔
شخصی از پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ہمسا ئیگی او در بہشت طلب کرد فرمود کہ چیزے
دیگر طلب کن آن شخص گفت کہ من ہمین میخواہم۔ آنحضرت فرمود پس بد کن مرا بر نفس خود
از کثرت سجود و کثرت مراقبہ ہم از برائے مبتدی مفید است و ہم برائے منتہی۔
حضرت خواجہ نقشبند رضی اللہ عنہ می فرماید کہ صوفی بکثرت مراقبہ براتر

وزارت می تواند رسید بتدی را اول مراقبه ذات مستجمع جمیع صفات کمال می فرمایند
چون آن را از آن مراقبه جمیعت دست دید مراقبه معیت و ملاحظه قوله تعالی وَهُوَ مَعَكُمْ
اَیُّمَّا كُنْتُمْ یعنی خدا با شما است هر کجا که باشید می فرمایند و بعد فناء
قلب مراقبه اقربیت می فرمایند و ملاحظه تَحْنُ اقْرَبُ إِلَیْهِ مِنْ حَبْلِ
النَّوْرِ یعنی خدا نزدیک تر است بسوئے او از رگ گردن و بعد فناء نفس
مراقبه محبت و ملاحظه یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهُ می فرمایند یعنی خدا دوست میدارد
ما را ما دوست می داریم خدا را چون فناء اتم دست دید در کمالات نبوت و
فوق آن بر مراقبه ذات بحت و اظہیت نماید

بعد فراغ از ذکر و فکر و فرائض و نوافل اگر مصاحبت و مکالمات با علمای مفتیان و
صلحا دست و بد غنیمت داند بشرطیکه علماء از مصاحبت دنیا داران مجتنب باشند و
اگر صحبت صلحا میسر نشود تنها نشستن یا بخواب رفتن خوب است الْعِزَّةُ خَيْرٌ
مِنَ الْجَلِیْسِ السَّوِّءِ وَالْجَلِیْسُ الْمَرْحَلُ خَيْرٌ مِنَ الْعِزَّةِ - یعنی گوشه نشینی
بهتر است از بهمنشین بد و بهمنشین نیک بهتر است از عزلت صحبت مختلطت
جهال و فساق و کسانی که در دنیا بیشتر آنها را دارند کارخانه باطن را خراب میکند
خصوصاً در حق صوفیان بتدی سخت ضرر است که آب اندک را سجاست پلید کند و
بهمنشینی با صوفیان و صاحب دلائل و اولیاء الله از ذکر و عبادت الهی هم مفیدتر است
صحابه با هم می گفتند اجلس یَا ذَوِی سَاعَةٍ یعنی با ما بهمنشین کریمان تازه
کنیم بمولوی روم می فرمایند

یک زمان بهم صحبت با اولیا بهتر از صد سال بودن در تقا

و حضرت خواجہ احرار فرموده

نماز را بحقیقت قضا بود لیکن نماز صحبت با راقضا نخواهد بود

مردے دیگرے را گفت کہ بابا یزید صحبت میدار آن شخص جواب گفت کہ من صحبت با خدا دارم۔ آن مرد گفت کہ صحبت داشتن با یزید بہتر است از صحبت داشتن با خدا تعالیٰ یعنی توبقت نسبت خود و موافق حوصلہ خود فیض و برکت از جناب الہی میسر داری و در صحبت با یزید موافق علوم مرتبہ او بتوفیض خواہد رسید۔

دور شو از اختلاط یار بد یار بد بدتر بود از مار بد

یار بد تنہا ہی بر جان زند یار بد بر جان و بر ایمان زند

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ
مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ۔ اَللّٰهُمَّ اَرْزُقْنِيْ حُبَّكَ
وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَحُبَّ عَمَلٍ يُقَرِّبُنِيْ اِلَيْكَ۔ اٰمِيْن اٰمِيْن ۝

درخواست

چون مطالعہ کنندگان این مطبوعہ درجائے سہو یا خطائے ملاحظہ کنند
 این فقیر را ازان مطلع فرمائید تا در طبع ثانی درست کرده شود والسلام

العارض فقیر عبدالحمید احمد سیفی عفی عنہ

از بیڈن روڈ - لاہور